

LILLEHAMMER
OLYMPIC AND PARALYMPIC
STUDIES CENTRE

OL-94 og etterbruken

FORPROSJEKTNOTAT 2021-12-17

Jon Helge Lesjø
Trine Løvold Syversen

Forord

Høgskolen i Innlandet fikk i 2019 tilskudd fra Regionalt forskningsfond Innlandet til et kvalifiseringsprosjekt om olympiske ettervirkninger. Formålet var at høgskolen, i samarbeid med partnere i OL-relaterte selskaper og i forskningen, gjennom et forprosjekt skulle utrede mulighetene for en studie av virkninger av større idrettsarrangementer. Som en del av prosjektet har det blitt etablert samarbeid og kontakter med internasjonale forskningsmiljøer og praksisfeltet.

En del av forprosjektet har vært å bidra til kunnskapsgrunnlaget for større studier gjennom en kartlegging av etterbruken etter OL-94. På grunn av unntakssituasjonen knyttet til covid-19 og en del utskiftninger i forskningsgruppa knyttet til prosjektet, har denne kartleggingen blitt noe forsinket. Mye av kartleggingsarbeidet som rapporteres her bygger på datainnsamling gjennomført i 2019/ første halvdel av 2020, supplert med noe informasjonsinnhenting høsten 2021. Intensjonen er at dette notatet, som gir en første oversikt over etterbrukssituasjonen på tvers av anlegg og arenakommuner, kan være til nytte for oppfølgende forskning på området.

Vi takker alle samarbeidspartnere i prosjektet, og særlig ansatte ved lokale arrangørselskaper, kommuner, fylkeskommune og fylkesarkivet som alle har bidratt med nyttig informasjon. Takk også til to studentgrupper ved høgskolen som bidro til datainnsamlingen gjennom arbeidet med sine studentoppgaver.

Forsker Eivind Meråk var med i prosjektgruppen mens han var ansatt ved ØF/høgskolen, og deler av kapittel 7 bygger på hans arbeid. Tor Arnesen ved ØF har bidratt med supplerende data og tilhørende kartillustrasjoner.

Lillehammer, desember 2021

Innhold

1. Innledning.....	4
1.1 Data og kildegrunnlag.....	7
I. Anlegg og arrangement.....	9
2. Eierskap, organisering og ressursinnsats.....	11
2.1 Olympiaparken i Lillehammer	11
2.1.2 Kommunens øvrige investeringer i OL-parken.....	16
2.1.3 Lillehammer skifestival AS.....	18
2.1.4 Ungdoms-OL.....	19
2.2 Hamar Olympiske anlegg AS (HOA).....	20
2.2.1 OL-anleggene - kostnadskrevenende og kompliserte.....	22
2.2.2 Vikingskipet blir nasjonalanlegg.....	23
2.2.3 Kommunen og Storhamar Hockey som leietakere.....	24
2.2.4 Kommersielle arrangementer	25
2.2.5 Andre inntektskilder.....	25
2.2.6 Etterbruksmidler, investeringer og tilskudd.....	25
2.2.7 Framtidig organisering	26
2.3 Gjøvik Olympiske anlegg AS (GOA) – Fjellhallen	27
2.4 Alpinanleggene – Hafjell og Kvitfjell.....	29
3. Aktivitet og arrangement i OL -anleggene etter 1994.....	33
3. 1 Innledning.....	33
3.2 Olympiaparken	34
3.3 Hamar-anleggene	40
3.4 Gjøvik Olympiske Anlegg - Fjellhallen.....	42
3.5 Alpinanleggene Hafjell og Kvitfjell.....	44
3.6 Oppsummering arrangementer	45
II. Regional utvikling og reiseliv	47
4. Olympia Utvikling Trollpark AS.....	48
4.1 Fylkeskommunalt engasjement.....	51
5. Reiselivsutviklingen	52
5.1 En næring i motbakke.....	52
5.2 Særnorske konjunkturforhold	54
5.3 Fritidsboliger og det norske fritidsmarkedet.....	56
6. Sammenfattende perspektiver.....	62
Litteratur.....	67

1. Innledning

Initiativet til å bringe vinter-OL til Lillehammer kom fra lokale aktører, og det som ble kalt «etterbruk» stod sentralt i initiativtakernes tankegang. OL-94 utviklet seg underveis til et statlig finansiert og etter hvert et sterkt statlig styrt prosjekt.¹ Etter at OL var gjennomført stod det blant annet igjen en stor materiell arv, som i samsvar med forutsetningene ble overført til et lokalt og regionalt ansvar. Det innebar at vertskommunen Lillehammer sammen med de øvrige arenakommunene og fylkeskommunene fikk overført store verdier, men også et betydelig ansvar for vedlikehold og utvikling av disse verdiene.

Det ble i forbindelse med OL-94 gjennomført offentlige investeringer på omlag 10 milliarder kr. i Lillehammer og OL-regionen. Over OL-budsjettet ble det stilt til rådighet i overkant av 7 milliarder, i tillegg kom en rekke infrastrukturprosjekter og andre kostnader utenfor dette budsjettet på til sammen ca. 2.8 milliarder. Store deler av OL-budsjettet (ca. 4.5 milliarder) gikk til forberedelser og gjennomføring av selve arrangementet. Men store beløp var også knyttet til investeringer med en forventet levetid langt ut over selve arrangementsperioden, bl.a. i overkant av 1.2 milliarder til idrettsanlegg.²

Lillehammer-OL ble planlagt og gjennomført før en terminologi om *legacy* (arv) slo gjennom som et av målene ved store idrettsarrangementer. Like fullt stod hensynet til det som i norsk sammenheng omtales som *etterbruk* sentralt blant lokale aktører helt fra OL-idéen ble lansert, og var et viktig motiv for hvorfor en ville bringe OL til Lillehammer og Innlandet. OL skulle utløse investeringer og anlegg som skulle brukes til beste for idretten, regionen og nasjonen etter at arrangementet var vel gjennomført.

I forskningslitteraturen blir «legacy» gjerne omtalt som de ressurser og strukturer som blir aktivisert for å gjennomføre større idrettsarrangementer og som varer lengre enn selve arrangementet.³ Perspektivet er bredt og kan omfatte både positive og negative virkninger for ulike grupper og interessenter, de kan være både materielle og immatrielle (holdninger, omdømme, kompetanse mm.), og de kan ha stor eller mer begrenset geografisk rekkevidde. For idrettsarrangørene og det etablerte OL-systemet brukes begrepet først og fremst om positive virkninger, og har som formål å bidra til å legitimere de store kostnadene og

¹ Lesjø 2003.

² St.prp. nr. 1 (1994-95).

³ Konfr. f.eks. Preuss 2007 og 2019.

investeringene som blir gjort forut for og under store arrangementer. Kort sagt: noe skal stå igjen for ettertiden.

«Etterbruk» er et beslektet, men noe mindre ambisøst begrep, og henspeiler på en fornuftig bruk av investeringene etter at arrangementet er avsluttet. Et nytteperspektiv står i fokus. Det skal være aktiviteter i idrettsanleggene, medie- og kulturanleggene skal komme til anvendelse for almenntilgjengelige i formål, regionen skal utvikle kompetanse og få et omdømme som gjør den attraktiv for arrangementer og reiselivsutvikling. I dette notatet legger vi oss nær opp til hvordan offentlige dokumenter lokalt og nasjonalt har omtalt etterbruk av OL-investeringene. Vi konsentrerer oss om den materielle anleggssiden og de organisatorske etterbruksselskapene. Formålet er i hovedsak deskriptivt der vi tar sikte på å kartlegge viktige trekk ved det lokale og regionale etterbruksarbeidet og etterbrukshistorien fra 1994-2020. OL-94 hadde åpenbart også en rekke virkninger for det nasjonale idrettssystemet og antagelig for nasjonsbygging i bredere forstand, men dette tas ikke opp her. Ambisjonene er å foreta en kartlegging av noen viktige trekk ved lokal- og regionalt etterbruksarbeid og organisering etter 1994.

Hva har skjedd med anleggene i Lillehammer og OL-regionen? En kan skille mellom idrettsanleggene og kultur- medieanleggene samt anleggene for innkvartering. På innkvarteringssiden ble det f.eks. reist en rekke provisoriske anlegg, her konsentrerer vi oss om de permanente anleggene. Kultur- og medieanleggene ble i stor grad overtatt av etablerte offentlige institusjoner. Det anlegget som bød på størst utfordringer og der etterbruken ikke var avklart på forhånd var Pressesenteret på Storhove. Etter flere forsøk på å bringe inn langsiktige eiere ble anlegget (Fakkegården) overtatt av Statens industrivekstanlegg, SIVA, og huser mange offentlige og private virksomheter.⁴ Blant annet er OL-arkivet etter lekene, som er ivaretatt av Fylkesarkivet, lokalisert i Fakkellgården. I oktober 2021 solgte SIVA, som hadde vært eneeier siden 2008 sine aksjer til Tema Næringsbygg AS, et datterselskap av det Gjøvikbaserte Tema Eiendom. Nedenfor gis en oversikt over hvem som i dag ivaretar ansvaret for kultur- og medieanleggene og de permanente overnattingsanleggene som ble ferdigstilt til OL-94.

⁴ Haugerud, 2015.

Tabell 1: Eierskap og drift kultur/medie- og innkvarteringsanleggene etter OL

Kultur og medianleggene	Eierskap
- Kunstmuseet	Stiftelsen Lillehammer Museum
- Kulturhuset Banken	Lillehammer kommune
- Kulturhus/salen, Maihaugen	Stiftelsen Lillehammer Museum
- Norges Olympiske Museum, Maihaugen	Stiftelsen Lillehammer Museum/ Olympiasamlingene
- RTV-senteret	Høgskolen i Innlandet, Storhove, staten ved Kunnskapsdepartementet/Statsbygg
- Pressesenteret	Tema Næringsbygg - Fakkeldgården AS
Innkvartering *)	Eierskap
Deltakerlandsbyen**) Skårsetlia	
- Bo- og servicesenter	Lillehammer kommune
- Nordre Ål kirke	Lillehammer kommune
- Boliger	LOBB/USBL – private eiere
Studentboliger	
- Lundebakken studenthjem	SINN – Studentsamskipnaden i Innlandet
- Olympiaparken studentboliger#)	SINN – Studentsamskipnaden i Innlandet
Medieinnkvartering Hafjell	
- Hafjelltoppen	225 permanente hytter
- Sørliia (Målområdet)	110 permanente hytter
Snekkerstua Hamar	Boligområde. 89 permanente boliger solgt på det private markedet etter OL

*) Kilder for anleggene brukt til Innkvartering er LOOCs sluttrapport, bind II og III. **) Det var også en deltakerlandsby på Hamar lokalisert til Toneheim folkehøgskole. Den ble demontert etter OL.

#) Olympiaparken studentboliger var den viktigste materielle arven fra Ungdoms-OL i 2016.

Ut over dette bidro LOOC med ansvarlige lån til nybygg og utvidelse av en del hotellkapasitet i Lillehammer i forkant av OL, som står igjen som permante investeringer.

De omtalte kultur-/medianleggene og de permanente løsningene på innkvarteringssiden har selvfølgelig vært viktige bidragsyttere til etterbrukshistorien fra OL-94, men da de i stor grad hadde avklarte offentlige institusjoner som tok hånd om dem ble de ikke betraktet som kritiske i etterbruksplanen. Stortinget la i 1990 inn forutsetninger om at det skulle utarbeides en *etterbruksplan* for OL-investeringene. Etterbruksplanen ble godkjent av staten ved Kommunaldepartementet i 1991. Planen skilte mellom ulike etterbruksoppgaver og pekte ut idrettsanleggene og regional utvikling knyttet til reiseliv og kommersialisering av OL-verdiene som de mest kritiske etterbruksoppgavene.⁵ Dette la også grunnlaget for fordelingen

⁵ Etterbruksplan Lillehammer '94 (datert 22. mai 1991). OL-arkivet. Godkjent av KAD 18.9.91. Kommunaldepartementet ble for øvrig departementet som håndterte etterbruksproblematikken.

av et *etterbruksfond* som etter hvert vokste til ca. 400 mill. kr., og som ble inndelt i lokale fond og et regionalt fond. De lokale fondene var innrettet på å sikre drift og utvikling av idrettsanleggene, det regionale fondet skulle bidra til regional utvikling med hovedvekt på å utnytte reiselivspotensialet som OL var forventet å bidra til.⁶

Alle idrettsanleggene bygget til OL, med unntak av Hafjell alpinanlegg, fikk andeler av etterbruksfondet fra 1994. De lokale fondene ble i utgangspunktet fordelt slik: Lillehammer-anleggene 146 millioner, Hamar-anleggene 59 millioner, Gjøvik-Fjellhallen 27 millioner, Kvittfjell 20 millioner. Dessuten ble det avsatt 113 millioner til et regionalt fond, forvaltet av Olympia Utvikling – Troll Park AS (OUTP), på vegne av Oppland og Hedmark fylkeskommuner.⁷ OUTP fikk for øvrig i oppgave å forvalte fordelingen av fondene og en del andre forpliktelser trukket på fondet.

I dette notatet konsentrerer vi oss om de prioriterte etterbruksoppgavene slik de er avgrenset i etterbruksplanen. Notatet er i samsvar med dette todelt og disponert slik : del I omhandler anleggene og arrangementer som er gjennomført i tilknytning til anleggene. I denne delen har vi tatt sikte på å kartlegge: i) hvordan er ansvaret for idrettsanleggene etter OL i dag forvaltet og organisert? ii) hvordan har etterbruksfondet blitt anvendt og hvilke andre investeringer har vært knyttet til idrettsanleggene? Og ikke minst iii) hva slags aktivitet er generert i idrettsanleggene fra OL? I del II ser vi nærmere på regionale ambisjoner og reiselivsutvikling med noen indikatorer på hvordan reiselivsutviklingen har vært i OL-regionen etter OL.

1.1 Data og kildegrunnlag

Denne rapporten bygger i hovedsak på studier av offentlige dokumenter. I tillegg har vi hatt samtaler med og fått informasjon fra flere av aktørene som i dag arbeider med OL-etterbruk. For informasjon om etterbruksselskapene som er organisert som aksjeselskaper har vi også benyttet oss av årsrapporter i Brønnøysundregistret som kilde. Fylkesarkivet i Innlandet har bistått med informasjon og dokumenter om OL og etterbruksrelevante dokumenter. Det samme har fylkeskommunen og Kulturdepartementet (Nasjonalanleggsavtalene). Lillehammer kommune har bidratt med oversikt over investeringer i idrettsanlegg etter 1994.

⁶ St.prp. nr. 1 (1994-95), s. 97-99.

⁷ Se bl.a. OUTP Årsberetning for 1994. Når det ikke summerer seg til 400 mill. skyldes det en nedjustering av verdien av framtidige inntekter og noen mindre overskridelser. I det regionale fondet lå det også noen bundne kostnader, bl.a. til etablering av et Olympisk Museum.

Kartleggingen av antall og type arrangementer etter OL bygger på et studentarbeid, der arenaeierne har vært den sentrale informasjonskilden. De dataene som her presenteres er ikke fullstendige. Det er huller både når det gjelder informasjon om arrangementer for enkelte år, og kategoriseringen av typer av arrangement varierer også en del mellom ulike anlegg. Vi finner likevel verdi i dataene som presenteres da de gir en indikator på den store aktiviteten som har vært i de fleste anleggene etter OL.

I. Anlegg og arrangement

Etter at OL var gjennomført ble selskapet OL-94 AS avviklet, og ansvaret for etterbruksarbeidet overført til lokale og regionale aktører. Dette arbeidet ble påbegynt allerede før februar 1994. De lokale selskapene fikk et operativt ansvar for ti idrettsanlegg verdsatt til tilsammen mer enn 1.2 milliarder kr fra årsskiftet 1992/93, mens strukturen på den regionale organiseringen kom på plass først ett år senere.

Tabell 2.1: Etterbruksselskaper og ansvarsområder ved avslutning av OL-94

<i>Selskap</i>	<i>Ansvarsområde</i>
Lillehammer Olympiavekst AS (LOV)	Håkons Hall Lysgårdsbakkene hoppanlegg Birkebeineren hoppanlegg Hunderfossen Bob- og akebane Kanthaugen Freestyleanlegg Hafjell alpinksenter Kvitfjell alpinanlegg
Hamar Olympiske Anlegg AS (HOA)	Hamar Olympiahall (Vikingskipet) Hamar Olympiske Amfi
Gjøvik Olympisk Anlegg AS (GOA)	Gjøvik Olympiske Fjellhall
Olympia Utvikling – Troll Park AS (OUTP)	Regional utvikling - reiselivsutvikling

LOV gikk gjennom en rekke omorganiseringer. Selskapet ble etablert i 1990 og erstattet det første etterbruksselskapet EBUK (1989-1991). Etter en tid ble selskapet integrert i LOOC/OL-94 AS med ansvar for alle OL-anleggene. Senere ble LOV et selskap for anleggene i Lillehammer, Øyer og Ringebu. HOA og GOA ble rene kommunale anlegg, uten LOVs eierandeler. Etter en omorganisering (1997/1998) ble alpinanleggene forvaltet av egne selskaper. LOV ble for en tid et eierselskap for Lillehammer-anleggene, mens Lillehammer Utvikling (LU) overtok driftsansvaret for dem.

Situasjonen i 2021. Det var høsten 2021 fire dominerende aktører på eier-/driftssiden av idrettsanleggene fra OL-94. For de fleste anleggene er det et offentlig kommunalt eierskap. Kommunene har valgt å organisere sine forpliktelser gjennom egne aksjeselskaper. Alpinanleggene representerer unntaket på eiersiden, da de i dag er eid av et privat selskap. Selv om det også i de øvrige anleggene er viktig å skape koblinger mot næringslivet, står alpinanleggene i en særstilling gjennom den nære koblingen mellom selve anlegget og behovet for reiselivsutvikling. Dette kommersielle innslaget på eiersiden har her vært en ønsket politisk utvikling, med den modifikasjon som er knyttet til betingelsene for nasjonalanleggsstatus.

Nasjonalanlegg. Tre av de tidligere OL-anleggene har status som nasjonalanlegg: Kvittfjell for alpine fartsdisipliner, Hafjell for tekniske disipliner alpint, og Vikingskipet for skøyteløp. Ordningen med nasjonalanlegg ble etablert i 1997 og er bygget opp om juridisk bindende avtaler mellom eierkommuner, idretten og Kulturdepartementet. Til grunn for avtalene ligger en rekke kriterier som må innfris og de gir anledning til å få spillemiddeltilskudd på inntil 50% av godkjente kostnader til rehabilitering og utbygging av anleggene.⁸ Anleggene som får denne status skal vedlikeholdes og utvikles slik at de til enhver tid holder den standard som kreves for å kunne arrangere internasjonale mesterskap og store internasjonale konkurranser. Det inngås brukeravtaler mellom anleggseier og det aktuelle særforbund som spesifiserer idrettens rettigheter til bruk av anlegget og omfanget av bruken.

2. Eierskap, organisering og ressursinnsats

2.1 Olympiaparken i Lillehammer

Olympiaparken i Lillehammer består av en rekke idrettsanlegg der de som ble brukt til gjennomføring av OL-94 er de sentrale. I tillegg kommer Kristins Hall (Eidsiva Arena) som ble bygget som en del av kampanjen for å få OL, Ungdomshallen og Curlinghallen, som ble reist i forkant av Ungdoms-OL i 2016, samt friidrettsbane og en rekke fotballbaner.⁹ NTG-Lillehammer har siden OL vært en viktig etterbruker av anleggene i Olympiaparken. I 2017 ble Idrettens Hus etablert i Olympiaparken, og NTG fikk lokaler der sammen med en rekke idrettsorganisasjoner og Legacy-senteret (Lillehammer Olympic Legacy Sports Centre). Dette senteret ble etablert som en del av etterbruken etter Ungdoms-OL.

Lillehammer kommune er den sentrale aktøren gjennom å ha hovedansvaret for å forvalte verdiene knyttet til parken. Ansvar for å vedlikeholde og utvikle OL-anleggene er organisert i et eget selskap, Lillehammer Olympiapark AS (LOP), og de øvrige gjennom kommunens ordinære forvaltning. LOP tar seg av de sentrale OL-anleggene i parken – samt Lillehammer Olympiske bob- og akebane ved Hunderfossen. Det er på en del områder sambruk mellom anleggene som LOP har ansvar for og de øvrige kommunale anleggene.

LOP har driftsansvar for de OL-relaterte Lillehammer-anleggene (Håkons hall, Lysgårdsbakkene hoppanlegg, Birkebeineren skistadion, Kanthaugen Freestyleanlegg og

⁸ Kulturdepartementet 1997; Meld. St. 26 (2011-2012), s. 79.

⁹ Disse tre hallene er ikke en del av etterbruksplanen, men omtales likevel da de er viktige innslag i OL-parken.

Lillehammer Olympiske bob- og akebane). Selskapet er 100% eid av Lillehammer kommune. Etter omorganiseringen i forbindelse med avviklingen av Lillehammer skifestival i 2019 har LOPs rolle som arrangementselskap økt. Det innebar større ansvar for å trekke idrettsarrangementer til OL-parken og å gjennomføre dem.

Selskapet ble opprettet for å ta vare på og utvikle verdiene knyttet til OL-anleggene på Lillehammer. Virksomheten har en historie tilbake til desember 1990, den gang som Lillehammer Olympiavekst, og under sitt nåværende navn fra januar 1999. Selskapets formål har vært å eie, drive, vedlikeholde og utvikle anleggene på best mulig måte.¹⁰ Formålet har vært presisert videre i ulike sammenhenger, og i 2014 ble formål og virksomhetside for selskapet formulert slik:¹¹

«Olympiaparkens formål er på samfunns- og forretningsmessig basis å eie, drive, vedlikeholde og utvikle anlegg som er bygget for OL 94, og annen virksomhet som har sammenheng med dette.

- Selskapets primære oppgave er å tilby idretten idrettsfasiliteter av høy kvalitet og stor tilgjengelighet. En har i den forbindelse erkjent at store idrettsanlegg isolert sett er ulønnsomt.
- Selskapet skal være en regional vekstmotor som skal underbygge visjonen 'Europas mest komplette region for vintersport og opplevelser'.¹²
- Selskapet skal være en sentral kompetanseaktør når det gjelder å skaffe større arrangementer til Lillehammerregionen.

Selskapet skal drive kommersiell virksomhet som bidrar økonomisk til driften av anleggene.»

Allerede Etterbruksplanen tok utgangspunkt i at anleggene ikke kunne drives i økonomisk balanse eller bedriftsøkonomisk lønnsomt. For å møte den utfordringen var LOP avhengig av å trekke på det lokale etterbruksfondet for Lillehammer. Forvaltningen av fondet har vært ivaretatt av Stiftelsen Lillehammer Etterbruksfond som kommunen etablerte i 1993.

Oppgaven var å forvalte fondskapitalen til OL-anleggene i kommunen slik at den skulle vare i 20 år. En tidligere utredning om OL-parken viste at selskapet i tiårsperioden 1996-2006 var avhengig av å dekke opp underskuddet med et driftstilskudd fra etterbruksfondet på 7-9 millioner årlig, i tillegg kom finansering av investeringer på 1-4 millioner per år. I perioden

¹⁰ I vedtektene for virksomheten er formålsparagrafen formulert slik: «Selskapets formål er på samfunns- og forretningsmessig basis å eie, drive, vedlikeholde og utvikle anlegg som er bygget for OL 94 og annen virksomhet som har sammenheng med dette. Selskapet er uten eget økonomisk formål.» LOP 2019, s. 7.

¹¹ LOP AS Årsberetning 2014, s. 1.

¹² Når denne formuleringen kom inn som en sentral visjon for kommunen og regionale aktører er litt uklart (for oss), men den har hatt store konsekvenser for bredden i det ansvaret kommunen ønsker å ta på seg.

mellom 1998 og 2003 skjedde det en markedsorientering av selskapet, med økende vekt på også å stå for arrangementer for næringslivet som kunne gi inntjening.¹³

I denne utredningen fra 2007 ble det antydnet at de årlige trekk fra fondet ville ligge på 8-13 millioner. Selv om de samfunnsøkonomiske virkningene ble anslått til å være klart større enn de bedriftsøkonomiske underskuddene – og det var sannsynliggjort betalingsvilje i befolkningen for å beholde anleggene – var det behov for grep som kunne bringe selskapet ut av et mulig framtidig økonomisk uføre. Målsettingen i strategiplanen fra den gang var å øke omsetningen i selskapet og å redusere behovet for årlige tilskudd.

Det var viktig at anleggene ble tilrettelagt for god etterbruk på et tidlig tidspunkt, og derfor ble det trukket fra fondet allerede før OL og i selve OL-året i en størrelsesorden på omlag 30-35 millioner kr.¹⁴ På 20 år ble det tildelt til sammen 235 MNOK til LOP, da fondet har vokst pga. renter og andre tilskudd. Av dette er 222 MNOK gått til de fem anleggene i Lillehammer: Håkons hall, Lysgårdsbakkene hoppanlegg, Kanthaugen Freestyleanlegg, Birkebeineren skistadion og Lillehammer Bob- og akebane. 13 MNOK er tildelt andre, men i samsvar med stiftelsens formål. Den 31.12.2013 gjensto i underkant av 4 MNOK. 3.5 mill. av disse ble tildelt Lillehammer Olympiapark AS som tilskudd for 2014. Stiftelsen Etterbruksfond hadde med dette gjennomført sin oppgave og styret for stiftelsen anbefalte den oppløst.¹⁵

LOP gikk inn i en *ny fase etter 2014 da etterbruksfondet var tomt*. Forut for dette gjennomførte både selskapet og kommunen flere utredninger for å sette dem bedre i stand til å møte denne nye situasjonen. Fra 2007 ble det arbeidet med en kommunedelsplan for Olympiaparken, i 2010 ble det utarbeidet en framtidig Drifts- og utviklingsplan for OL-anleggene,¹⁶ og i 2013 en høringsrunde for en ny etterbruksmodell.¹⁷ På dette tidspunktet så en for seg et årlig behov for offentlig driftstilskudd på 12 - 15 millioner kr. for å dekke underskudd på driften og mindre investeringer til vedlikehold. Det totale investeringsbehovet for å holde anleggene i samsvar med topp internasjonal standard ble stipulert til 85 millioner kr. over en femårs periode. Ulike modeller for framtidig etterbruk ble skissert, enten gjennom

¹³ Teigen, Onshus og Holmengen, 2007.

¹⁴ Anslagene her bygger på utredningen fra 2007 samt tall fra Lillehammer kommune ved strategi/analysejef Lillehammer kommune i e-post 11.5 2020.

¹⁵ Kilde for ovenstående: Sak 57/14 «Omdanning/Opløsning av stiftelsen Lillehammer Etterbruksfond (Lillehammer formannskap, møtedato 17.6.2014) samt kommunens oppstilling over bevilgninger fra fondet.

¹⁶ Drifts- og utviklingsplan for de fem OL anleggene på Lillehammer 2011-2030. LOP 21.05.10.

¹⁷ Ny etterbruksmodell for de Olympiske anleggene i Lillehammer kommune. Rådmannskontoret 10.4.2013.

å satse på å bygge opp et nytt fond eller ved løpende tilskudd og gjennom å bringe inn nye offentlige aktører på eiersiden. Å bringe private interessenter inn på eiersiden ble sett på som urealistisk. Bob-og akeanlegget stod i en særstilling og kommunen mente det var rimelig at staten tok det økonomiske driftsansvaret for dette anlegget. For de øvrige fire anleggene i parken tenkte en seg en tredeling av det finansielle ansvaret mellom staten (60%), fylkeskommunen (20%) og kommunen (20%).

Bob- akebanen har som nevnt bydd på spesielle utfordringer, i perioden 2013-15 ble det arbeidet intenst for å skaffe en særskilt offentlig finansiering for dette anlegget.¹⁸ En lyktes ikke med å få staten til å ta fullt ansvar for anlegget. Det var likevel et lite gjennombrudd da en til slutt fikk med staten som bidragsyter, og bob- akebanen har nå fått samme status som Vikersund hopparena som et anlegg som er nasjonalt enestående i sitt slag. Det ble etablert en tredelt finansieringsmodell for dette anlegget mellom staten, fylkeskommunen og kommunen.¹⁹ For de øvrige anleggene oppnådde en ingen endring, slik at ansvaret for driften er fortsatt i siste instans kommunens.

På oppdrag fra kommunens kontrollutvalg gjennomførte Innlandet Revisjon i 2018 en selskapskontroll av LOP, som innebar både en kartlegging av en del økonomiske spørsmål og eierstyringen av selskapet.²⁰ Rapporten fra revisjonen viste at selskapet hadde blitt tilført 102 millioner kr. i tilskudd i tiårsperioden 2008-2017, som tilsvarte 22% av LOPs samlede inntekter. Fram til 2014 ble tilskuddene tatt fra fondet.

Ser en på utviklingen etter 2014 får en dette bildet av omsetning og kommunalt tilskudd i mill.kr.

År	2015	2016	2017	2018	2019
Tilskudd	10,5	10,1	13,5	15,9	16,7
Omsetning	48,5	55,5	59,4	59,0	76,9

Kilde: Innlandet Revisjon 2018 og Årsregnskapene for 2018 og 2019 (Brønnøysundregistret).

Fylkeskommunen ga i 2014 et tilsagn om å bevilge 12 millioner kr. over en 10-årsperiode. Tilskuddet betales til kommunen og inngår med 1.2 millioner per år i det kommunale tilskuddet. Ut over dette har staten bestalt et tilskudd på 2 millioner per år fra 2018. Dessuten bidro staten med 4 millioner kr til dette anlegget i forkant og under Ungdoms- OL. Både det fylkeskommunale og statlige tilskuddet er øremerket støtte til bob/akebanen. I 2020 vedtok

¹⁸ Opplyst fra LOP v/økonomisjefen 29.4.20.

¹⁹ Det statlige bidraget dekkes av overskuddet fra spillemidlene, Hovedfordelingen post 2.2 Spesielle anlegg.

²⁰ Innlandet Revisjon IKS 2018.

Innlandet fylkeskommune å trekke seg fra dette spleiselaget med stat og kommune, men bevilget 1 million til omstillingsmidler for året 2021.²¹

Årsrapport/årsberetning for 2018 viste følgende bilde på LOPs situasjon: av totale driftsinntekter på 59 millioner utgjorde offentlige tilskudd på 17.9 mill. Fordelt slik: Lillehammer kommune 14.7, Oppland fylkeskommune 1.2 og Kulturdepartementet 2.0. De to siste var øremerket bob- og akebanen, det gjaldt også noe av kommunens tilskudd. Det anslås at 31 mill. årlig er nødvendig for å drifte og gi nødvendig service på idrettsarenaene med nåværende ambisjonsnivå. Dette dekker ikke nødvendige investeringer som må komme i tillegg. De øvrige driftsinntekter på 41.1 mill. kom fra treningsavgifter, idrettsarrangementer, leieinntekter, og øvrige kommersielle inntekter. Årsrapporten inneholder en oversikt over de viktigste arrangementer i driftsåret, både idrettsrelaterte og kommersielle.

Lillehammer kommunens tilskudd til LOP for 2019 var på 15.5 millioner kr.²² Det innebærer at selv om omsetningen i selskapet har vokst betydelig siden starten, er ikke behovet for tilskudd til driften fra kommunens side blitt vesentlig redusert. Dette henger for de siste år delvis sammen med forserte vedlikeholdsinvesteringer og oppgaver som ble overtatt fra Lillehammer skifestival. Det kommunale tilskuddet for 2020 var på 15 millioner, og i 2021 redusert til 14.5 millioner. I 2020 ble selskapets virksomhet og økonomi preget av pandemien knyttet til covid-19 og den ekstraordinære situasjonen som fulgte av den. Mange planlagte arrangementer måtte avlyses med påfølgende stort inntektstap for LOP. Det så lenge ut til at Olympiaparken skulle falle utenom de støtteordninger som var etablert, men etter et omfattende arbeid fra mange aktører fikk LOP 10 millioner i koronastøtte fra regjeringen.²³

I 2018 var det 34 fast ansatte i LOP (30 årsverk), samt et fåtalls årsverk knyttet til sesongmessige oppgaver. Mye arbeid gjennomføres av frivillige der kompensasjonen utbetales som betaling de foreninger som de aktuelle er tilknyttet. Det anslås at det etter 1994 er utviklet en «klynge» av virksomheter med tilknytning til Olympiaparken/Stampesletta-området som utgjør om lag 150 stillinger.²⁴ I dette kompetansemiljøet er NTG, som er helt avhengig av OL-anleggene, en viktig bidragsyter.

²¹ Informasjon fra LOP v/administrerende direktør.

²² I tilskuddet kan det også ligge verdsetting av tjenester utført for kommunen, som løypekjøring mv.

²³ GD 18.5.2021.

²⁴ LOP 2019 «Helhetlig Plan 2019-2030».

Det er etablert et sponsorlag av bedrifter (Fakkelforum) som bidrar til utvikling av OL-parken. I 2018 var det etablert avtaler med 15 bedrifter, og man har som målsetting å øke dette antallet opp til 20-25.

Det er krevende å vedlikeholde og utvikle anleggene i parken slik at de til enhver tid holder topp moderne konkurransekraft. I et tiårs perspektiv antyder selskapets egen investeringsplan at det vil være behov for *brutto* investeringer på om lag 250 millioner kr framover mot 2030, hvis alle anleggene skulle holde standard for et nytt OL-arrangement. Med mer normal drift ville kapitalbehovet være vesentlig lavere.

2.1.2 Kommunens øvrige investeringer i OL-parken

Lillehammer kommune driver som nevnt flere anlegg i olympiaparken som ikke er en del av LOPs portefølje. En del av anleggene kommunen har ansvar for er virksomhet som mange andre større kommuner også har, mens LOP-anleggene er «ekstraordinære» og kan bare forstås på bakgrunn av OL-arrangementet. Etter OL har kommunen både investert i anlegg som drives av LOP, og i oppgradering og videreutvikling av de øvrige anleggene. Kommunen er opptatt av samdriftsmulighetene mellom anleggene.²⁵

Tabell 2.2: Kommunale investeringer i OL-parken 2001-2020 (utenfor fondet) 1000 kr (avrundede tall)

Type prosjekter	Total investering	Tildelte spillemidler	Differanse
I anlegg som LOP har ansvar for	86.780	17.884	68.896*
Anlegg forvaltet av kommunen selv	119.282	27.028	92.254
Sum	206.062	44.912	161.150

Kilde: Lillehammer kommunes tallmateriale. Sammenstilt av oss. *) Her er andre enn kommunen inne, også egenandeler fra LOP, se senere tekst.

De investeringene kommunen har foretatt i OL-anleggene (LOP-ansvar) er her særlig knyttet til to større prosjekter:

For det første: fornyelsen av Birkebeineren stadion/langrennsarena. Her har det vært investert vel 46 millioner, og med tildelte spillemidler på vel 4 millioner kr gjenstår kostnader på i overkant av 43 millioner kr. For det andre: investeringer i Lysgårdsbakkene hoppanlegg på

²⁵ Informasjonen her bygger på en oversikt fra Lillehammer kommune v/sectorsjef idrett. (Oppdatert tlf. 22.6.20).

vel 32 millioner. Her har en mottatt 9 millioner i spillemidler, som gir en differanse på vel 23 millioner kr.

Investeringer i de andre anleggene i OL-parken, som er en del av kommunens ordinære idrettssatsing har også vært betydelig.²⁶ Blant disse investeringene er det et par prosjekter som peker seg ut. Det gjelder Kristins hall – ishalldelen – med investeringer på vel 34 millioner. Det var en investering som ble støttet med vel 6 millioner i spillemidler, differansen her på vel 27 millioner kr i kommunale kostnader. Dernest kommer den nye Ungdomshallen på Stampesletta med en investering på totalt i underkant av 40 millioner, et prosjekt som utløste noe over 12 millioner i spillemidler. Kommunal kostand her ble på vel 27 mill. kr. Kristins hall – ny curling hall ga totale investeringer på noe over 20 millioner, et prosjekt som ble tildelt i underkant av 4 millioner i spillemidler, og dermed ga en kommunal kostnad på i underkant av 17 millioner. Dessuten har kommunen investert vel 4 mill. i et mobilt gulv i Håkons hall.

De store kostnadene knyttet til Kristins hall – ishalldelen skyldes dels behov for vedlikehold/oppdatering av et anlegg fra 1988, tak, garderober etc., men ikke minst et nytt kjøleanlegg som også skulle betjene de to nye hallene (Curlinghallen og Ungdomshallen).

Siden 2001 er det ut over trekk på fondet investert i overkant av 200 millioner kr. i anleggene i OL-parken når en ser «OL-anleggene» og de kommunale idrettsanleggene i OL-parken i sammenheng. Disse investeringene har utløst tildelte spillemidler på i underkant av 45 millioner. De resterende vel 161 mill., er bevilget fra kommunen + andre aktører (sponsorer, idrettsforeninger etc.).

Kostnadene i de rene kommunale anleggene (119 mill.) er i hovedsak finansiert gjennom spillemidler, kommunal egenandel og kommunalt låneopptak.

For anleggene forvaltet av LOP er finansieringsbildet mer sammensatt. I tillegg til spillemidler og kommunal finansiering kommer her også programsatsingsmidler fra staten (gis på toppen av spillemidler), egenandeler fra LOP, samt bidrag fra «andre», dvs. fylkeskommunale midler, skiforbundet, sponsorer, idrettsforeninger og noe innsamlede midler. Av de 68 millioner kan anslagsvis 25-30 mill. være dekket på den måten, ut over spillemidler og bevilgninger fra kommunen. Legger vi det til grunn har kommunens rene

²⁶ Disse er tatt med her selv om de ikke var OL-anlegg i 1994. Men de er som nevnt indirekte OL-relaterte anlegg, og er bygget relatert til OL. Dessuten er det en del sambruk mellom anleggene.

investering i «egne anlegg» vært på 92 mill., og i LOP drevne anlegg ca. 38 millioner kr. over en tjueårsperiode.

2.1.3 Lillehammer skifestival AS

En del av etterbrukshistorien er virksomheten knyttet til Lillehammer skifestival. Selskapet ble etablert i 1997 for å styrke Lillehammer som arrangør av store vintersportsarrangementer.

Det var flere interessenter som stod bak etableringen og selskapet hadde følgende eiersits:

Lillehammer kommune 64.57%; Norges Skiforbund 21.06%; Lillehammer Olympiapark 5.51%; Lillehammer skiklubb 1.38%; Strandtorget senterforening 1.38%; NTG 1.38%;

Samarbeidende skilag 1.38%. Det man ville oppnå med etableringen framgår av formålet:

«Selskapets formål er å vurdere og prioritere hvilke arrangement som selskapet skal søke lagt til Lillehammer, samt markedsføre Lillehammer som arrangementssted, forberede søknader om arrangementer og å gjennomføre arrangementene.

Selskapet skal særlig konsentrere seg om internasjonale skiarrangementer i de olympiske skiarenaene i Lillehammer. Selskapet kan utvide sin virksomhet til også å omfatte andre typer arrangementer i andre OL-anlegg. Selskapet kan også drive virksomhet som naturlig hører sammen med gjennomføring av sportsarrangementene».²⁷

Selskapet bygde på visjonen om at Lillehammer-regionen skal være Nord-Europas mest komplette for vintersportsopplevelser, trening og internasjonale arrangementer i vinteridrett. Og videre bidra til at å skape begeistring og minner som gir stolthet av World Cup på Lillehammer. Lillehammer-miljøet jobbet lenge for å bli fast World Cup arrangør. Dette lyktes, og selskapet har stått for arrangementer av World Cup nordiske grener, samt nyskapingen Raw Air. Økonomisk gikk imidlertid selskapet dårlig. I perioden 2012-2018 mottok selskapet 93 millioner i støtte. Av dette har Lillehammer kommune bevilget 17 millioner og Oppland fylkeskommune 8.5 millioner kr. Den største bidragsyteren var Norges Skiforbund med 68 millioner kr, som i hovedsak er overføring av andeler fra FIS' salg av TV-rettigheter. Ut over støtten hadde selskapet noe inntekter fra sponsorer og billettinntekter. Selskapet gikk med underskudd som var økende i perioden, slik at drift ikke lenger var forsvarlig. Egenkapitalen var oppbrukt og selskapet var i realiteten teknisk konkurs.²⁸

I september 2019 bevilget Lillehammer formannskap 600 000 kroner til avvikling av Lillehammer skifestival AS. Selskapet hadde liten bemanning, én person i full stilling, som dermed var avhengig av innleid bistand. For bl.a. å få en mer oversiktlig og styrbar situasjon

²⁷ Lillehammer skifestival AS. Vedtektenes § 3.

²⁸ Kilde for dette avsnittet er Innlandet Revisjon IKS, rapport 14-2019.

vedtok kommunestyret i februar 2020 å videreføre arbeidet med arrangementene gjennom sitt eget selskap Lillehammer Olympiapark AS.²⁹

2.1.4 Ungdoms-OL

Det har etter OL-94 vært mange initiativer for å bringe vinter-OL tilbake til Norge og også til Lillehammer (evt. for deler av arrangementet). En viktig del av etterbrukshistorien er Ungdoms-OL som ble åpnet den 12. februar 2016, på dagen 22. år etter åpningen av 94-OL. Intensjonen med Ungdoms-OL, også fra IOCs side, var størst mulig bruk av eksisterende idrettsanlegg – og at kostnader og nye investeringer skulle holdes på et nøkternt nivå. Idrettskonkurransene, 203 i alt i 15 ulike disipliner, fant derfor i hovedsak sted i arenaene fra OL-94. To nye arenaer var kommet til der Ungdoms-OL aktualiserte iverksettingen av eksisterende planer, Curlinghallen og Ungdomshallen i Olympiaparken. I tillegg var arrangementet en foranledning til å få fornyet eksisterende anlegg. Den viktigste materielle investeringen som står igjen etter Ungdoms-OL er trolig deltakerlandsbyen, i ettertid til bruk som studentboliger for studenter ved høyskolen og elever fra NTG.³⁰ Dette anlegget ble realisert gjennom at IOC gikk inn – og tok statens andel av tilskudd til studentboliger – med en støtte på 108 millioner kr.

Ungdoms-OL ble ikke bare avviklet i Olympiaparken, de fleste av arenaene fra -94 var i bruk; på Hamar, i Fjellhallen på Gjøvik, i Hafjell – og i Oslo (halfpipe).³¹ Særlig fikk Hafjell-anlegget et lite løft som følge av dette arrangementet, bl.a. ble grunnlaget lagt for nye investeringer i vannforsyning og snøproduksjon. Tildelingen av Ungdoms-OL bidro også til at Hafjell fikk status som nasjonalanlegg.

²⁹ Sak 61/19 (formannskapet) og saksframlegg 11.2.20 om «Framtidig World Cup- og Raw Air arrangement på Lillehammer». Jfr. også Notat fra Meren Consulting AS juni 2019.

³⁰ D.V. Hanstad og J.H.Lesjø (red.) Ungdoms-OL på Lillehammer (s. 28-31). Oslo 2017: Akilles forlag.

³¹ Magne Vikøren (red.). Lillehammer 2016. Youth Olympic Games. Lillehammer 2016: Lillehammer Youth Olympic Games Organising Committee.

2.2 Hamar Olympiske anlegg AS (HOA)

De to olympiske anleggene på Hamar er Hamar Olympiahall – «Vikingskipet» og Hamar OL-amfi «Nordlyshallen».³² Vikingskipet ble bygget for hurtigløp på skøyter, og Nordlyshallen ble bygget for å huse kunstløp og kortbaneløp under OL i 1994.

Vikingskipet har en grunnflate på 22 000 m², og har på det meste 11 etasjer. Bygningen er utformet etter mønster av tradisjonsrike båtformer som skriver seg tilbake til vikingtiden, og herav navnet «Vikingskipet».³³ Bygningen ble åpnet i 1992, og har en publikumskapasitet på mellom 10- 20 000, avhengig av type arrangement. Under OL i 1994 ble Vikingskipet benyttet til hurtigløp på skøyter. I ettertid har hallen vært benyttet til trening og mesterskap på skøyter og andre idretter, samt kommersielle arrangementer, som utstillinger, konferanser og datatreffet «The Gathering», i tillegg til store konserter.

I isperiodene brukes anlegget av barn, unge i idrett, skole og fritid, samt av voksne mosjonister. I isperiodene arrangeres også nasjonale og internasjonale mesterskap og anlegget brukes til trening og treningssamlinger for landslag og annen elite-idrett. I perioder på vår, sommer og høst, når det ikke er is i hallen, så anvendes Vikingskipet til kommersielle arrangementer i egen regi eller i regi av leietakere.

Hamar OL-Amfi – Nordlyshallen ble åpnet i 1992, og har en tilskuerkapasitet på 7500 tilskuere. Under OL 1994 ble hallen benyttet til kunstløp og kortbaneløp. Etter OL har Hamar Olympiske Amfi -Nordlyshallen vært benyttet som hjemmearena for Storhamar ishockeylag – Storhamar Hockey. I tilknytning til Hamar OL Amfi er Storhamar ishall, som ble bygget i 1981, og er Storhamar Hockeys tidligere hjemmearena. Denne hallen inngår i ansvarsområdet for HOA, selv om dette ikke er et OL-anlegg. Hamar OL Amfi benyttes til daglig aktivitet og trening for kunstløp og ishockey, og til større mesterskap, og andre arrangementer, som konserter og «Idrettsgallaen».

Det er forbundet med store kostnader å ha is i anleggene. Kostnadene for å ha is i alle de tre hallene - Vikingskipet, Hamar OL-Amfi og Storhamar ishall – er på 1,4 millioner pr. måned.³⁴ Om man tenker seg at man stenger anlegget, men vedlikeholder det, så vil det allikevel ha en døgnpris på ca. 20 000 kroner.³⁵

³² Hamar OL amfi omtales også med sponsornavnet CC Amfi.

³³ I en av de ansvarlige arkitektenes beskrivelser står det: «Vi fant en formmessig sett relevant slektning i den vakre Oselverens nedre bordganger – båttypen som har vært bygget her til lands i 1000 år – og som er like vakker og smekker fortsatt» (Niels A. Torp i Byggekunst, 5-6, 1993).

³⁴ Intervju med direktøren i HOA i 2019. Når ikke andre kilder er oppgitt bygger del-kapitlet på informasjonen fra ham eller selskapets nettsider.

³⁵ Konsulentrapport PwC Norge.

For Hamar OL-Amfi og Storhamar ishall så betaler HOA kr. 4 370 000 pluss moms for å ha is i 270 isdøgn i begge haller. For Vikingskipet betaler HOA kr. 7 800 000 pluss moms for 150 døgn med is.

Hamar Olympiske Anlegg AS (HOA) ble etablert i 1990 som et eier- og driftsselskap for OL-anleggene på Hamar. HOA er organisert som et kommunalt eid aksjeselskap, og selskapet har planlagt, bygget og driftet OL-anleggene på Hamar helt siden etableringen. Formålet med selskapet HOA var opprinnelig å «utbygge, eie og drive»³⁶ de olympiske anleggene i Hamar. Selskapet skal i tillegg «utvikle og gjennomføre opplevelsesbaserte aktiviteter innenfor konsert, messe og eventmarkedet».

Da etterbruksmidlene gikk mot slutten, så ble det den 17. august 2016 holdt ekstraordinær generalforsamling for HOA. På dette møtet ble eierskapet til de olympiske anleggene og Hamar OL amfi og Storhamar ishall overført fra det kommunale aksjeselskapet HOA til den ordinære forvaltningen i Hamar kommune ved Eiendomsavdelingen. I selskapets vedtekter så ble ordlyden i selskapets formål endret (§3) fra at HOA skulle «utbygge, eie og drive» OL-anleggene, til at HOA kun skulle «drive» de samme anleggene. På samme generalforsamling ble det besluttet at det skulle skje en nedskrivning av verdier i aksjeselskapet. Selskapet HOA skulle fremdeles «utvikle og gjennomføre opplevelsesbaserte aktiviteter innenfor konsert, messe og eventmarkedet.»³⁷

Rent praktisk innebar endringen at utvendig vedlikehold skulle utføres av Hamar kommunes Eiendomsavdeling, mens HOA skulle ivareta drift, arrangementer og innvendig vedlikehold. Helt fram til 2016 så ligger ikke investeringskostnader til OL-anleggene inne i kommunens regnskap, fordi alle investeringer ble gjort fra HOA og etterbruksfondet.³⁸

I HOA var det i 2020 10,5 faste årsverk. Disse er fordelt på driftsavdelingen med 6 ansatte ved Vikingskipet og Hamar OL-Amfi og arrangementsavdelingen, med 4,5 ansatte og en administrerende direktør. I tillegg leies det inn personale i forbindelse med arrangementer, og enkelte andre oppgaver. Styret for HOA A/S består av fem personer «med variert kompetanse innen økonomi, kultur, juss og eiendomsforvaltning».³⁹ Generalforsamlingen er formannskapet, representert ved ordfører.

³⁶ Tidligere vedtekter for HOA AS. Denne vedtekten ble endret i 2016, og omtales lengre ned i teksten.

³⁷ Disse opplysningene er hentet fra «Protokoll fra ekstraordinær Generalforsamling i Hamar Olympiske Anlegg AS» den 17.08, 2016.

³⁸ Hamar kommune: Idrettsutredningen, juni 2020.

³⁹ Idrettsutredningen, som ovafor.

2.2.1 OL-anleggene - kostnadskrevende og kompliserte

Både Hamar OL- Amfi, Storhamar ishall og Vikingskipet omtales i en intern konsulentrapport av Oslo Economics som «krevende anlegg», som kjennetegnes av en høy grad av kompleksitet. Administrerende direktør for HOA beskriver både Vikingskipet og Hamar OL Amfi som «kompliserte og kostnadskrevende,» med hensyn til både vedlikehold og den tekniske driften. Dette gjelder i særlig grad Vikingskipet med bl.a. et kjøleanlegg som fordrer spesialist -kompetanse. Samtidig er den økonomiske driften av anlegget sammensatt og krevende. Vikingskipet driftes etter en såkalt «kombinert driftsmodell» som innebærer at anlegget er et idrettsanlegg, som brukes til idrett, samtidig som at Vikingskipet er avhengig av en kommersiell drift for å redusere underskuddene på driften. Den kombinerte driftsmodellen, og forholdet mellom idrett og kommersielle arrangementer, omtales indirekte i årsregnskapene for Hamar Olympiske Anlegg AS. En vanlig formulering fra styrets årsberetninger er at inntekter fra de store arrangementene delvis har dekket underskudd i «...daglig drift og tilrettelegging for bred idrettslig aktivitet.»⁴⁰

På tross av leieinntekter fra idrett og inntekter fra kommersielle arrangementer så har det vært et driftsunderskudd for HOA fra 1992 til 2016. Fra årsregnskapet for regnskapsåret 2017 kan man lese følgende i styrets beretning:

«Alle driftsår fra 1992-2016 har vist et driftsunderskudd for selskapet. Selv om dette har variert, ligger gjennomsnitt årsresultat på – 6,5 mill. kroner.»⁴¹

Det tidligere omtalte Etterbruksfondet skulle sikre drift i anleggene etter vinterlekene i 1994. Andelen av etterbruksfondet til de olympiske anleggene på Hamar var på 59 millioner kroner. Etterbruksfondet var brukt opp etter 25 år, og omtales i styrets beretning i årsregnskapet for 2017:

«I erkjennelsen av de tunge grunnkostnadene anleggene fører med seg, ble etterbruksmidlene gitt for å sikre drift i anleggene etter vinterlekene. I fondets dokumenter ble det lagt føringer om at midlene skulle vare minimum 10 år, helst 20 år. Etter 25 år er Hamars etterbruksfond nå brukt opp. Styret konstaterer at etterbruksfondet er forvaltet på en god måte og at selskapet har kunnet trekke på fondet langt utover den tidsperiode som staten forventet.»⁴²

⁴⁰ Se HOAs årsberetninger i perioden.

⁴¹ Årsregnskap for regnskapsåret 2017, styrets beretning.

⁴² Årsregnskap regnskapsåret 2017, Styrets beretning.

2.2.2 Vikingskipet blir nasjonalanlegg

Vikingskipet har vært nasjonalanlegg for hurtigløp på skøyter siden 2001. I perioden 1994-2000 var det ingen nasjonalanleggsavtale om Vikingskipet. Norges skøyteforbund, Kulturdepartementet og HOA gjorde avtaler fra år til år. Et av forhandlingspunktene for hvert år omhandlet tidspunkter og varigheten av isperiodene. Rundt årtusenskiftet kom det til konflikter mellom Norges Skøyteforbund og HOA om omfanget av isperioder. HOA arrangerte blant annet hundeutstillinger, og da kunne man for eksempel i Dagbladet lese om skøyteløperes frustrasjon over for lite og for oppbrutte perioder med is i Vikingskipet:

«Nå må de ansvarlige sørge for at Vikingskipet blir islagt i seks sammenhengende måneder. Skjer det ikke, kan de like gjerne gjøre om OL-arenaen til hundehus. Vi er nødt til å ha like gode treningsforhold som våre hardeste konkurrenter, sier Ådne Sønnerål til Dagbladet».⁴³

Som en følge av langsiktige Nasjonalanleggsavtaler fra 2000 og fremover, så fikk man utformet brukeravtaler mellom skøyteforbundet og HOA, som ga forutsigbarhet for begge parter, med 125 døgn med is på vinterstid hvert år.⁴⁴

Avtalen om at Vikingskipet skulle være nasjonalanlegg for hurtigløp skøyter ble undertegnet av Kulturdepartementet og Hamar kommune. Norges Skøyteforbund er en «medundertegner» av avtalen. Den første avtalen har vært gjeldende i ti år (2000- 2010/11). Den andre avtalen var også gjeldende i ti år (2010/11 – 2019/20) med mulighet til reforhandlinger etter fem år. Den siste avtalen, som ble underskrevet i 2020 skal være gjeldende i to år (2020-2022) til 30.06.2022.

Formålet med en nasjonalanleggsavtale er at anlegget skal brukes til «presentasjon av internasjonal eliteidrett i Norge og være arena for internasjonale mesterskap og konkurranser i Norge»⁴⁵ En nasjonalanleggsstatus innebærer at anlegget skal (1) tilfredsstillte tekniske og funksjonelle standardkrav for avvikling av relevante internasjonale mesterskap og konkurranser (2) tilfredsstillte nærmere definerte krav for fasiliteter for presse, medier og publikum under avvikling av relevante internasjonale mesterskap og konkurranser (3) er tilkjent status som Nasjonalanlegg av Kulturdepartementet etter innstilling fra Norges Idrettsforbund og Olympiske komite. Avtalen setter krav til partene som angår vedlikehold, drift og en brukerplan, som tilsier omfanget av isperioder.

⁴³ Dagbladet 15.3.1999.

⁴⁴ Nasjonalanleggsavtalen 2000, fornyet 2011 og 2020.

⁴⁵ Avtale om Nasjonalanlegg mellom KD og Hamar kommune.

Hamar kommune eier anlegget, men nasjonalanleggsavtalen innebærer et økonomisk bidrag som tilsier at «Kulturdepartementet vil dekke inntil 50% av godkjente kostnader ved utbygging, ombygging eller rehabilitering av de anleggselementer som er omtalt i vedlagte anleggsplan». Senere avtaler er noe justert i ordlyden, og i siste avtale fra 2020, så beskrives bidraget fra KD slik: «Kulturdepartementet vil vurdere og avgjøre tildeling av bidrag/ tilskudd på inntil 50% av godkjente kostnader ved utbygging, ombygging eller rehabilitering av anleggselementer som framkommer i HOAs årlige søknader». ⁴⁶ Den andre 50% skal dekkes av Hamar kommune. Hamar kommune sikret seg retten til å si opp avtalen med ett års oppsigelsestid hvis departementet skulle avslå søknaden om investeringsmidler. ⁴⁷

Fremdeles er istid i Vikingskipet fastsatt til inntil 125 isdøgn pr. år. HOA har nå et årshjul som tilsier når det skal være isperioder, og når de ulike kommersielle arrangementer går av stabelen. Siden Vikingskipet er bygget som et idrettsanlegg for skøytesport, så innebærer det omfattende rigging for hvert nytt arrangement.

2.2.3 Kommunen og Storhamar Hockey som leietakere

I Hamar OL Amfi (og Storhamar ishall) så er det for det meste av tiden is, men med noen få unntak, som bl.a. i forbindelse med Idrettsgallaen, som ofte har blitt arrangert i Hamar OL Amfi. Hamar OL Amfi (CC Amfi) er eliteserielaget Storhamar Hockey sin hjemmearena. I tillegg er hallen i bruk til barn og unge innen kunstløp og ishockey.

I en periode var driften av Hamar OL Amfi satt ut til klubben Storhamar Hockey. Da hadde Storhamar Hockey hovedansvaret for eget driftspersonell. Siden fokuset i denne perioden ble på drift, og i mindre grad på vedlikehold, så ble HOA A/S og Storhamar Hockey enige om at HOA igjen tok over ansvaret fra 2015. I denne virksomhetsoverdragelsen overtok HOA ansvar for både løpende vedlikehold og drift av hallene. De tok i tillegg over ansvaret for driftspersonellet. Fra 2015 har Storhamar Hockey elite og Storhamar Idrettslag ishockey yngres avdeling leieavtaler med HOA om bruk av hallene.

For øvrig har HOA en leieavtale med Hamar kommune som går på at kommunen leier isflate, slik at barnehager og skoler har gratis adgang. Da betaler kommunen en timesats på mellom 3-400 kroner. For øvrig deler alle leietakerne utgiftene til renhold med HOA.

⁴⁶ Nasjonalanleggsavtalen 2020.

⁴⁷ Hamar Olympiske Anlegg AS, Styrets årsberetning for 2010.

I 2010 oppgir styret i sin årsberetning at idretten dekker 30-40% av utgiftene til drift av hallene når anlegget benyttes til idrett. «Hoveddelen av utgiftene i idrettsperiodene dekkes av renteinntekter og overskudd av ikke -idrettslige arrangement. Tilrettelegging av idrettsaktivitet er således økonomisk avhengig av at HOA klarer å skape vellykkede ikke-idrettslige arrangement med stort overskudd.»⁴⁸

2.2.4 Kommersielle arrangementer

Som over nevnt så er det en rekke arrangementer i Vikingskipet som medfører inntekter til HOA. Det dreier seg om idrettsarrangementer og mesterskap. I tillegg har det vært store kommersielle arrangementer, utstillinger, konserter, konferanser og bransjeutstillinger. Noen av dem er gjentakende og faste arrangementer hvert år og andre er engangs-arrangementer. Den kommersielle arrangementsvirksomheten utgjorde i 2020 om lag 25% av HOAs omsetning.

2.2.5 Andre inntektskilder

Hedmark fylkeskommunen har i perioden 2010-2017/18 gitt et årlig tilskudd på 500 000 kr. til HOA. Kommunen har også ved flere anledninger bistått HOA med ekstraordinære tilskudd. For eksempel var egenkapitalen for lav i 2020. Da bidro Hamar kommune med en kapitalutvidelse på 3 millioner kroner (emisjon).

Sponsoravtaler fra næringslivet har ligget på 2,1 millioner i året i form av profilering på plakater i hallene. Vikinglauget, et næringslivsnettverk i regionen, som ble etablert i 1991, har også bidratt med tilskudd til Vikingskipet.

2.2.6 Etterbruksmidler, investeringer og tilskudd

Hamar kommune fikk, som nevnt tidligere, 59 millioner i sin andel av etterbruksfondet. Midlene ble i sin helhet overført til eier- og driftsselskapet HOA. I en periode fra 2003-2013 fikk HOA tillatelse av sitt styre til å investere etterbruksmidler i aksjer. Investeringselskapet Pareto bisto HOA med investeringene, og den ga i perioden 2003-2013 en gjennomsnittlig avkastning for HOA på ca. 3 millioner kr pr. år. HOA forvaltet disse midlene etter egen plasseringsinstruks i aksjer, fond og bank. Avkastningen ble brukt til drift av HOAs anlegg. Dette kommer til bl.a. til syne i årsregnskapene for eksempel fra 2006 og styrets årsberetning:

⁴⁸ HOA- Styrets årsberetning 2010.

«Overskudd på 5.1 mill. kr i de store arrangement og avkastning på selskapets etterbruksfond har delvis dekket underskudd i daglig drift og tilrettelegging for en bred idrettslig aktivitet.»⁴⁹

Styret for HOA ønsket at selskapet skulle gå ut av aksjemarkedet i 2013 på bakgrunn av et forsiktighetsprinsipp.⁵⁰ I styrets årsberetning for 2013 omtales dette som følger: «Alle plasseringer er nå realisert og kontantbeholdning er plassert i bank.»⁵¹ Etterbruksfondet bidro til driften t.o.m. 2017. Fra 2018 ansees etterbruksfondet som brukt opp. Det vil si at etterbruksfondet i Hamar varte i nærmere 25 år.⁵²

Hamar kommunes utgifter til OL-anleggene går til investeringer til vedlikehold og oppgraderinger av anlegg og til drift av OL-anleggene. Men som vist ovenfor så betaler også kommunen til HOA for leie av hall og isperioder.

Når det gjelder Vikingskipet så har investeringer knyttet til nasjonalanleggsavtalen i perioden 2001-2019 totalt sett vært på 164 millioner kroner, og av dette har Kulturdepartementet betalt 50% (82 millioner) og Hamar kommune 50% (82 millioner). Hamar kommune investerte ut over dette ifølge Idrettsutredningen i perioden fra 2009 – 2019 13,5 millioner kr i Hamar OL-Amfi. I Storhamar ishall er det i samme periode investert kroner 7,2 millioner.

Hamar kommunes totale tilskudd til OL anleggene og Storhamar ishall har ut fra dette vært på i overkant av 100 millioner kr på 2000-talet.

2.2.7 Framtidig organisering

I 2020 ble det nedsatt en komite, på vegne av Hamar kommune, som skulle utrede Hamar kommunes utgifter til vedlikehold og drift av alle idrettsanleggene i kommunen. Noe av bakgrunnen for Hamar kommunes Idrettsutredning er nettopp utfordringer knyttet til de olympiske anleggene, men også andre kostnadskrevende anlegg som Ankerskogen svømmehall. En del av utredningen omhandler ulike modeller for organisering av anleggsdriften.

I denne utredningen ble det anbefalt å samle de ansatte i Ankerskogen KF og HOA i et større forvaltningsmiljø, og at kommunen som eier tar ansvaret for eiendomsdriften, mens idrettsdriften overtas av idrettslagene. Uansett hvilken organisasjonsmodell Hamar kommune

⁴⁹ Hamar Olympiske Anlegg AS, Styrets årsberetning 2006.

⁵⁰ Intervju med HOAs adm. dir. 2019.

⁵¹ Hamar Olympiske Anlegg AS, Styrets årsberetning for 2013.

⁵² Hamar Olympiske Anlegg AS, Styrets årsberetning for 2017

velger i framtida må en påberegne store kommunale bevilgninger til anleggene. For Vikingskipet vil fortsatt status som nasjonalanlegg, med det tilskuddsmuligheter det innebærer, være en forutsetning. Nasjonalanleggsavtalen skal etter planen fornyes i 2022.

2.3 Gjøvik Olympiske anlegg AS (GOA) – Fjellhallen

GOA AS er kommunalt aksjeselskap 100% eid av Gjøvik kommune. Selskapet ble etablert 1990 og har ved siden av Fjellhallen bl.a. ansvaret for driften av Gjøvik svømmehall. Fjellhallen er i dag en flerbrukshall, og er blant annet hjemmearena for Gjøvik ishockeyklubb og Gjøvik kunstløpklubb.

Gjøvik ble arenakommune i OL-94 gjennom at en av ishallene ble lokalisert til kommunen. Gjøvik Olympiske Fjellhall ble en av arenaene for ishockey under OL. Hallen ble bygget som et tilskuddsprosjekt med en statlig bevilgning på 91,5 millioner over OL-budsjettet, mens totalkostnaden kom på 134,6 millioner. Differensen – 41,1 millioner kr – var Gjøvik kommunes ansvar.⁵³ GOA overtok ansvar for driften for Fjellhallen ved ferdigstillelse, og selskapet fikk en andel av det lokale etterbruksfondet etter OL på 27 millioner kr.

Regnskapstallene for GOA etter OL viser at selskapet, som hadde driftstilskudd i størrelsesorden 3 millioner kr per år i perioden 2007–2014, i denne perioden har trukket mellom 1.1 mill. årlig fra fondet. Etter 2014 har driftstilskuddet fra kommunen økt til om lag 5 millioner årlig. Det er oppgitt et kommunalt tilskudd på 5.8 millioner i 2020.⁵⁴

Det ble i 2020 tatt ca. 5 millioner av fondet for investeringer til teknisk vedlikehold og nytt utstyr i Fjellhallen. Høsten 2021 er det et gjenstående beløp på ca. 6 millioner kr på etterbruksfondet.

I løpet av de siste årene har det blitt gjennomført flere utredninger om driftsmodell for Fjellhallen. På bakgrunn av en innstilling fra konsulentselskapet Oslo Economics foreslo kommunedirektøren en modell der eiendomsavdelingen i kommunen skulle overta all drift og vedlikehold av alle idrettsanlegg i kommunen. I tillegg skulle Idretts- og kulturavdelingen ta ansvar for forvaltningen og brukerkontaktene med arrangører, lag og foreninger for idretts- og kulturanleggene i kommunen. Ansvaret for selve arrangementsavvikling skulle legges til en

⁵³ St.prp. nr. 1 (1994-1995). Kulturdepartementet. De olympiske vinterlekene 1994, s. 50.

⁵⁴ Årsregnskap Gjøvik Olympiske Anlegg AS 2020.

egen enhet. Flertallet i kommunestyret gikk imidlertid imot utredningene og rådmannens forslag.

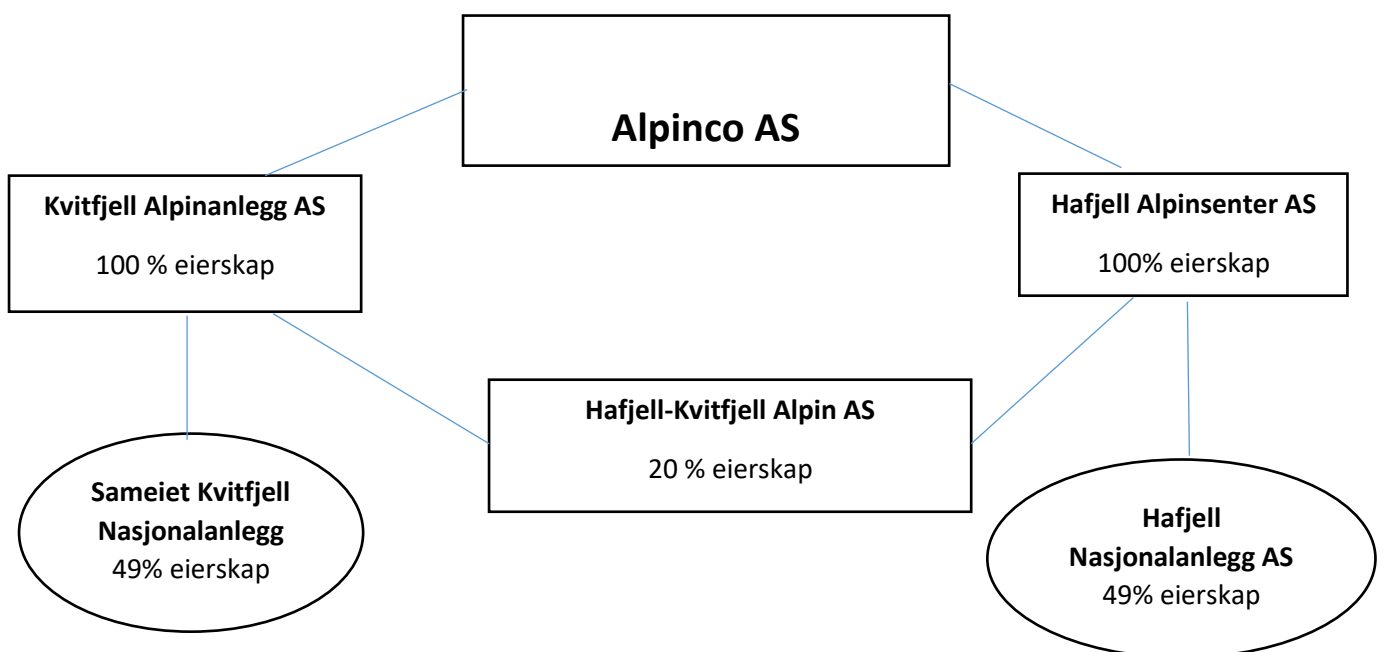
I mars 2021 vedtok flertallet i kommunestyret å fortsette med eget styre for GOA og at selskapet skulle ha ansvaret for driften av fjellhallen. Situasjonen høsten 2021 bygger dermed på kommunestyrets vedtak om at «ansvaret for drift og forvaltning av Gjøvik svømmehall og Fjellhallen, samt akkvisisjon, markedsføring, konseptutvikling og gjennomføring av større kommersielle arrangementer og events i fjellanlegget beholdes i Gjøvik Olympiske Anlegg AS (GOA)». ⁵⁵

⁵⁵ Oppland Arbeiderblad 26.3.2021 (Nettutgaven).

2.4 Alpinanleggene – Hafjell og Kvitfjell

Alpinanleggene i Hafjell og Kvitfjell eies av det private konsortiet *Alpinco AS*, som er et konsern med 11 datterselskaper med virksomhet knyttet til Hafjell og Kvitfjell (bl.a. Gudbrandsgard Hotell, booking- og eiendomsselskaper) og er ytterligere via datterselskaper minoritetsinteressent i et par andre selskaper. De sentrale i vår sammenheng framgår av figuren nedenfor.

Figur 2.1: Sentrale selskaper knyttet til alpinanleggene

Eierskapet til Alpinco er nå fordelt på tre større eiergrupperinger: Bjørn Erik Borgen (40%), Anders og Arthur Buchardt (40%) og DNB Eiendomsutvikling (20%). Driftsselskaper er henholdsvis *Kvitfjell Alpinanlegg AS* og *Hafjell Alpinsenter AS*. Begge disse selskapene eies nå 100% av Alpinco AS.

For å markedsføre og gjennomføre arrangementer i alpinarenaene er det etablert et eget arrangementsselskap *Hafjell-Kvitfjell Alpin AS*. Her er flere eiere inne: Ringebu kommune 21%, Innlandet fylkeskommune 21% (overtatt Oppland fylkeskommunes aksjer fra 1.1.2020), Norges Skiforbund 16%, Øyer kommune 10%, Lillehammer kommune 10%, Oppland

idrettskrets 1%. Alpinco utøver sine eiendeler på 20% gjennom henholdsvis Kvitfjell Alpinanlegg AS 15%, og Hafjell Alpinsenter 5%.⁵⁶

Forutsetningene for å få status som nasjonalanlegg er at anleggene som en hovedregel har kommunalt eierskap. Derfor er egne selskaper opprettet for å ivareta denne statusen. *Sameiet Kvitfjell Nasjonalanlegg* eies av selskapet Kvitfjell idrett AS (51%) og av Kvitfjell alpinanlegg (49%). Kvitfjell Idrett eies med 50% hver av henholdsvis Ringebu kommune og Norges Skiforbund. En tilsvarende sats foreligger for *Hafjell Nasjonalanlegg*: Hafjell Idrett AS eier 51%, mens Hafjell alpinsenter eier 49%. Hafjell Idrett eies av Øyer kommune og Norges Skiforbund med 50% hver. Kvitfjell fikk status som nasjonalanlegg i 1999, Hafjell i 2015 etter tidligere å hatt status som riksanlegg for alpine grener.

Hafjell-anlegget var det første av OL-anleggene som ble ferdigstilt til OL da det ble bygget som Norges alpine riksanlegg. Både offentlige og private interesser var inne på eiersiden fra etableringen i 1988, blant annet Øyer og Lillehammer kommuner og Sparebanken NOR. De første årene var vanskelige driftsmässig blant annet på grunn av snøfattige vintre. DNB NOR Bank ASA tok over 100% av eierskapet for å sikre nødvendig drift i 1991, og fra 2007 ble dette eierskapet forvaltet av selskapet Hafjell Holding AS. Banken ønsket imidlertid ikke på sikt å stå som eneeier og i 2008 kom Øyer kommune, Lillehammer kommune og Oppland fylkeskommune inn på eiersiden med til sammen ca. 16% av aksjekapitalen. Intensjonen var imidlertid å få flere private interessenter med slik at banken og de offentlige eierne bare disponerte 51% av eierskapet.⁵⁷ Dette ble iverksatt kort tid etter gjennom at det Hamar-baserte PASAB Eiendomsutvikling AS kom inn med 49% av aksjonene.

Ulike eiergrupperinger har vært inne på eiersiden, men det var imidlertid i første rekke banken som lenge har holdt liv i og utviklet anlegget selv om det ble drevet med underskudd fram til 1998. Fra oppstarten i 1988 investerte trolig banken til sammen rundt 220 millioner kr. i anlegget.⁵⁸ Hafjell var kommersielt drivverdig fra slutten av 1990-tallet, og det ble deretter ikke tilført friske midler fra banken. Det ble imidlertid heller ikke tatt ut noe overskudd, og de mindre overskuddene som ble oppnådd ble pløyd tilbake i selskapet til nye investeringer i anlegget.⁵⁹

⁵⁶ Årsregnskap 2019. Hafjell Kvitfjell Alpin AS (Brønnøysundregistrene).

⁵⁷ Aksjekjøpsavtalen Hafjell Holding og de offentlige interessentene. Med saksframlegg. Fylkesarkivet.

⁵⁸ Olsen 2005, s. 37. Haugerud 2015, s. 200-2003.

⁵⁹ Opplyst av representant for banken 30.9.2020.

Etableringen av *Kvitfjell* hadde en turbulent start blant annet fordi forutsetningen for realisering av anlegget var at en kunne bringe inn kommersielle aktører som tok ansvar for drift og utvikling. Dette viste seg krevende, vertskommunen sammen med Lillehammer Olympiavekst (LOV) gjorde flere forsøk på bringe inn privat kapital, men det var i de første årene vanskelig å få innfridd inngåtte avtaler. LOV stod i en periode som eier av anlegget. Etterbruksfondet på kr 20 millioner bidro til å sikre anlegget i de første årene etter OL. Viktige investorer som kom inn i Kvitfjell på 1990-tallet ble etter hvert Tom Hagen gjennom selskapet Kvitfjell Eiendom, og senere ikke minst Einar C. Nagell-Erichsen. Han investerte et par hundre millioner i og rundt anlegget (bl.a. i Gudbrandsgard hotell).⁶⁰ Nagell-Erichsen fikk imidlertid økonomiske problemer etter år 2000, og hans eierandeler i anlegget (og øvrig virksomhet i Kvitfjell) ble overtatt av norsk-amerikaneren Bjørn Erik Borgen og hans Borgen Investment Group. Borgen hadde blant annet erfaringer fra oppbygningen av alpinstedet Vail i Colorado. Det nye eierskapet satte fart i den kommersielle utviklingen av Kvitfjell, der ikke minst utviklingen av reiselivsdestinasjonen på vestsida av Kvitfjell kom til å få stor betydning. En viktig entreprenør i denne sammenheng var også Gunnar A. Jenssen, som stod i spissen for en omfattende hytteutbygging.

Det statlige investeringselskapet Investinor (eid av Næringsdepartementet) fant det interessant å gå inn i reiselivsutvikling i området, og kjøpte en del av Borgens aksjer. I 2012 ble selskapet Alpinco AS etablert og Investinor bidro blant annet til at Hafjell og Kvitfjell gjennom dette selskapet fikk samme eiere. Den statlige investoren hadde en eierandel på 49 % i Alpinco AS – der foruten Borgen, AB Invest (Arthur og Anders Burchardt) mfl. kom inn på eiersiden. Investinor solgte seg ut i 2019 med betydelig fortjeneste, og Borgen overtok deres aksjer.⁶¹ DNB har med sitt langsiktige engasjement i alpinanleggene opprettholdt en aksjepost.

Alpinanleggenes status som nasjonalanlegg har vært viktig for den idrettslige utviklingen i anleggene. Avtalene innebærer at anleggseier forplikter seg til å stille anleggene til eksklusiv rådighet for idretten i bestemte perioder i året. Nasjonalanleggsstatus gir ikke grunnlag for ekstra midler til drift, men til investeringer og utvikling. Den statlige finansieringen skjer med

⁶⁰ Møller, 2013.

⁶¹ Se f.eks. Oppslaget «Supergevinst i Alpinco» publisert 25.4.2019). <https://www.investinor.no/supergevinst-i-alpinco/> (lest 21.09.2020).

hjemmel i den årlige fordelingen av spillemidler over statsbudsjettet.⁶² Hensikten med nasjonalanleggsstatus har vært at disse anleggene skal vedlikeholdes og utvikles slik at de holder internasjonal standard, og kan være egnede arrangørsteder for de viktigste internasjonale konkurranser.⁶³ Denne statusen har vært helt avgjørende for å kunne holde disse «anlegg i anleggene» som OL-løypene utgjør på et nivå i tråd med FIS's krav til topp internasjonale anlegg. En regner med at det har vært investert en 100 millioner kr over en ti-femtenårs periode, eller om lag 6-12 millioner årlig.⁶⁴ Dette har skjedd ved at spillemidlene har finansiert 50%, og at vertskommunene har bidratt med noe mindre beløp som eiere til Kvitfjell og Hafjell Idrett.⁶⁵ Totalt har det i selve alpinanleggene i Hafjell og Kvitfjell over tid vært investert mange hundre millioner kroner. Bare i Hafjell i perioden 2013-2020 investerte Alpinco 201 millioner kroner i oppgraderinger knyttet til snøproduksjon, nye løyper og heiser samt restauranter mv.⁶⁶

Anleggene har vært drevet med overskudd på kommersielle vilkår de siste årene (fram til corona-pandemien). Det samme gjelder arrangementselskapet Hafjell-Kvitfjell Alpin AS. Her er Norges Skiforbund inne med en betydelig aksjepost, og selskapets viktigste inntektskilder er de internasjonale TV-avtalene formidlet av Norges Skiforbund (som også gir inntekt til skiforbundet).⁶⁷ På grunn av alpinsportens popularitet og utbredelse har disse vært store nok til å dekke kostnadene til premiepenger, lønnsdekning for funksjonærer, arenaleie, innleie av ulike tjenester mv. Arrangementsselskapet mottar dessuten et visst tilskudd fra vertskommunene, og også fra fylkeskommunen ved særskilte arrangementer og prosjekter.

Det er driftsselskapene som har storparten av de ansatte i konsernet, mens Alpinco tar seg av en rekke fellesfunksjoner knyttet til regnskap etc., og investeringer i reiselivsaktivitet gjennom andre datterselskaper. Viktigheten av et stort kommersielt volum understrekes som en forutsetning for den positive utviklingen som har skjedd i drifts- og arrangørselskapet.

⁶² Hovedforhandlingen, post 2.1 Nasjonanlegg.

⁶³ Dette innebærer imidlertid ikke at nasjonalanleggene uten videre blir den nasjonale kandidaten til internasjonale mesterskap. Jfr. f.eks. at Narvik av Norges Skiforbund i 2018 ble foretrukket som norsk kandidat til VM i alpint i 2027.

⁶⁴ Opplyst av daglig leder, 29.09.2020.

⁶⁵ Ringebu kommune forpliktet seg ved avtaleinngåelsen i 1999 å betale inn 2.8 millioner til et fond for vedlikehold og fornyelse av anlegg og utstyr i Nasjonalanlegget (Norges Skiforbund et tilsvarende beløp). Øyer kommune forpliktet seg til en egenandel på 14.1 million kr knyttet til investeringsavtalen for Hafjell i 2015. Kilde: Avtalene om Nasjonalanlegg.

⁶⁶ Masterplan Hafjell mot 2030, s. 11.

⁶⁷ Daglig leder, 29.09.20.

Alpianleggene er nøkkelen for utviklingen av reiselivsdestinasjonene i Hafjell og Kvitfjell (se kap. 5.3). Samsillet mellom hytteutviklingen, besøkende i anleggene og utviklingen av kvaliteten på alpianleggene er derfor av største betydning. For å bidra til slik finansiering er det f.eks. i Hafjell inngått avtale i forbindelse med utbyggingen av Mosetertoppen hyttegrend. Mosetertoppen AS forpliktet seg gjennom den til å gi økonomisk tilskudd til utvikling av Hafjell Alpinsenter. Det skjer blant gjennom en fastsatt sum per solgt tomt og utbygd leilighet til fritidsformål.⁶⁸

3. Aktivitet og arrangement i OL -anleggene etter 1994

3.1 Innledning

Et viktig formål med å være vertskap for vinter-OL var at det utover selve arrangementet skulle bidra til et løft for norsk vinteridrett, både topp og bredde. I tillegg skulle anleggene legge grunnlag for turisme og andre kommersielle aktiviteter. Vi har derfor vært interessert i å skaffe en oversikt over aktiviteten i OL-anleggene etter 1994. Det finnes så langt ingen samlet oversikt over dette.

Det ble bygget ti nye arenaer til OL-94, og alle synes nærmere 30 år senere å være i god stand og er blitt gjenstand for hyppig bruk. Det gjelder både store arrangementer på nasjonalt og internasjonalt nivå, og daglig bruk fra breddeidretten og fra ulike aldersgrupper. De oversiktene som her presenteres bygger på informasjon gitt av anleggsansvarlige selv. Det er i datainnsamlingen skilt mellom idrettsarrangementer og kommersielle arrangementer, og i tillegg mellom typer av arrangementer for idretten. Hovedarbeidet med innsamlingen er gjort to studentgrupper ved høgskolens studier i «Sport management» og «Organisasjon og ledelse». I tillegg er disse informasjonene supplert med informasjon fra samtaler med arenaledere, samt noe skriftlig informasjon fra årsrapporter og nettsider. Likevel er det en del mangler og «hull» ved dataene, både når det gjelder tidsperioder og typer arrangementer. De vil tross det kunne gi et tentativt bilde av omfanget av aktivitet. I det følgende presenteres aktivitetene for hvert av de ti anleggene, gruppert etter lokalisering til henholdsvis Olympiaparken på Lillehammer, Hamar-anleggene, anlegget på Gjøvik og til sist alpianleggene Hafjell og Kvitfjell.

⁶⁸ Vedrørende Avtale Hafjell Alpinsenter AS og Mosetertoppen AS, april 2008. Fylkesarkivet.

3.2 Olympiaparken

Lillehammer Olympiapark AS er ansvarlig for driften av fem av anleggene fra OL-94: Håkons hall, Lysgårdsbakkene hoppanlegg, Kanthaugen freestyleanlegg, Birkebeineren skistadion og Lillehammer Olympiske bob- og akebane. Aktiviteten i freestyleanlegget omtales her sammen med hoppanlegget.

Arrangementsoversikten for anleggene i Lillehammer Olympiapark er omfattende og viser et mangfold av arrangementer. Oversikten vi har tilgjengelig mangler imidlertid en opptegnelse av arrangementer i perioden rett etter OL, fra 1994 til 1998. Det er opplyst at det oppsto et vakuumbrett rett etter lekene med forholdsvis få arrangementer i denne perioden. I tiden før OL var det imidlertid en rekke prøvearrangementer i anleggene som ikke er med i registreringen her.

Håkons hall

Håkons hall sto ferdig i 1993 og ble under OL i 1994 benyttet til ishockey med OL-finalen som gikk for 9245 tilskuere som et høydepunkt. Publikumskapasiteten er oppgitt til å være 11 500 tilskuere.⁶⁹ Håkons hall er i dag en fleksibel flerbrukshall tilrettelagt for flere typer idretter, og i tillegg til å være arena for større konkurranser er den i daglig bruk av lokalidretten i Lillehammer og av Norges Toppidrettsgymnas (Lillehammer).

Tabell 3.1: Idrettsarrangementer i Håkons hall – tidsperiode 1995-2020

Tidsperiode	Internasjonale mesterskap (VM, EM, Champions League, landskamper, internasjonale turneringer håndball, ishockey og Ungdoms OL, og annet)	Nasjonale og regionale konkurranser og mesterskap
	Ca. 20	Ca. 150-160

Av internasjonale arrangementer kan nevnes både VM -kamper og EM- kamper i håndball for damer og herrer, samt Champions League kamper, landskamper og internasjonale turneringer i håndball. Håndballfinalen for kvinner mellom Norge og Frankrike i 1999 er et av høydepunktene i hallens historie. Den viste mulighetene for store håndballarrangementer, og ifølge Norges håndballforbund har europacupkampen i Håkons hall i 2019 mellom Elverum

⁶⁹ <https://olympiaparken.no/arenaene/hakons-hall/>

håndball og Paris Saint-Germain tilskuerrekord på en håndballkamp i Norge med 12 377 tilskuere.

Håkons hall har også vært arena for VM-kamper i ishockey (mai 1999), VM i rally, VM i Gymhjul og EM i Taekwondo. I tillegg kommer VM i mer ukjente aktiviteter som World Logging Championship og World Championship Twirling (drilling). Under Ungdoms-OL i 2016 var Håkons hall den sentrale arenaen og huset blant annet utdanningsdelen (Learn & Share) av arrangementet, som utgjør en viktig del av hele konseptet med et eget OL for aldersgruppa 15-18 år.

En del nasjonale og regionale arrangementer avvikles årlig. Hvert år brukes hallen i forbindelse med Birken-arrangementene, som i de siste årene har utviklet en rekke nye konkurranser også for ulike aldersklasser. Håkonshall benyttes både som målområde for sykkelrittet og løpet, samt til logistikk-knutepunkt, med garderober, transporttjenester og messeområde for flere av Birken-arrangementene. Store turneringer for barn og yngre utøvere er også årlige, slik som Baldus cup (håndball), Lillehammer cup (fotball), og «Opplandspokalen» i turn. Dessuten har en hatt en rekke bedriftsturneringer – også internasjonale som «Europafestival bedrift».

Hallen har på noen områder samdrift med Kristins hall. Håkons hall er for stor for den jevnlige eliteserien i ishockey, men etableringen av Hockey Classic-konseptet fra 2017 med et lokald Derby mellom rivalene Lillehammer og Storhamar har blitt en publikumssuksess der en har greid å fylle hele Håkons hall. I tillegg til idrettsarrangementer så har Håkons hall vært leid ut til kulturelle og kommersielle arrangementer, messer, konferanser, idrettsgalla m.v.

Når det gjelder idrettsarrangementer er denne utviklingen registrert:

Fig. 3.1: Idrettsarrangementer Håkons hall etter år

Som figuren viser så har arrangementene variert over år, med det laveste i corona-året 2020. Enkelte år synes det også for Håkons hall å ha vært underrapportering av arrangementer (bl.a. i 1994-1997 og i 2014 og 2016), sammenlignet med faktisk avviklede.

Lysgårdsbakkene hoppanlegg

Lysgårdsbakkene ble åpnet i 1993, og omfatter en stor (K123) og en liten hoppbakke (K90), som tilfredsstiller de sentrale krav til internasjonale konkurranser. Sletta er utformet som et amfi, og består ellers av tribuner, heis, servicehus, og monumentet «OL fakkelen» fra 1994. Lysgårdsbakken har en publikumskapasitet på inntil 50 000 tilskuere.

Tabell 3.2: Idrettsarrangementer Lysgårdsbakkene

Periode 1998 – 2020	VM og World cup i Lysgårdsbakken hopp og kombinert	NM og Norgescup i Lysgårdsbakkene i hopp og kombinert	Annet: Birkenrittet, Bakkeløp bil, Rally VM, Snøscooter cross, «Trappa opp», NM terrengrundbane o.a.
	Ca. 40	Ca. 40	Ca.20

Det mangler registreringer fra perioden 1994-1998, og for enkeltår som f.eks. 2015. Vi skiller mellom internasjonale mesterskap (VM, World cup og Continental cup) og nasjonale mesterskap (NM, Norges cup). I tabellen står det «ca.» før tallet. Dette skyldes at registreringene er gjort noe ulikt knyttet til hva som registreres som et arrangement. Er f.eks. Raw Air ett arrangement, eller flere da det er konkurranser både for kvinner og menn.

Over mange år har Lysgårdsbakkene vært arrangør av World cup i hopp for kvinner og menn, og i en lengre periode to WC -renn pr. år. Siden 2017 har Lysgårdsbakkene vært en del av Raw Air-arrangementene, som også har World cup-status, og samler verdenseliten i hopp for både kvinner og menn. Raw Air foregår i mars hvert år i fire forskjellige hoppbakker i Norge. Lysgårdsbakken ble modernisert i 2007 for å kunne opprettholde internasjonale standarder. Både den store og den lille bakken har porselensspor, som muliggjør skihopping også på sommerstid.

En gjenganger i arrangementsåret er Norges cup i hopp og Norges cup i kombinert. Bakkene har flere ganger vært arena for NM i hopp for senior og junior. Hver sommer har det internasjonale mesterskapet Continental Cup blitt arrangert på plast i Lysgårdsbakken. I flere år har det blitt arrangert motorsport langs VIP-veien ved Lysgårdsbakkene i regi av LOP. Det dreier seg om VM i rally, og flere ganger NM i bakkeløp for bil, samt NM i snøscootercross.

Hoppbakken og sletta brukes også kommersielt. For eksempel så leies anlegget ut til bedrifter og andre som vil arrangere events og konserter i anlegget. Under ungdoms-OL i 2016 ble amfiet i Lyngårdbakken benyttet til åpningsseremonien, og der ble det også arrangert et 25 års jubileum etter OL-94 i 2019 med tusenvis av tilskuere og med Kongens tilstedeværelse.

Området er en populær destinasjon for turister og fastboende, og anlegget framstår også i dag som et viktig symbolanlegg og som en del av arven fra 1994. I sommersesongen har en kunnet registrere over 50 000 besøkende de siste årene.

«Trappa opp» er en uorganisert aktivitet for trening og mosjon for byens befolkning, som består i at man går eller løper opp trappene som er ved siden av de to hoppbakkene. Målinger viser en omfattende bruk, og «trappa opp» omtales som et viktig sted for aktiviteter og uhøytidelige konkurranser som fremmer folkehelsen for byens befolkning. Det har vært registrert opp til 20 000 passeringer på et år.

Kantheugen freestyleanlegg ble under OL i 1994 brukt som arena for freestyle-hopp, kulekjøring og skiballett.⁷⁰ Freestyle som disiplin har imidlertid ikke hatt den utvikling en forventet, og nye akrobatiske skiøvelser har blitt mer populære. Freestylebakken, kulekjøringsbakken og ballettbakken brukes i dag til kjelkekjøring med heis i en preparert akebakke og også til alpin skikjøring for barn og unge. Den forhenværende ballettbakken fungerer på sommerstid som nedfartsløype for Birken sykkelritt.

Birkebeineren skistadion

Birkebeineren skistadion ble etablert til OL-94 og var arena for langrenns – og skiskytingsøvelsene under lekene i 1994. Arenaen har vært brukt til en rekke internasjonale og nasjonale arrangementer etter OL, og den er tilknyttet et omfattende løypenett og turstier, som er et viktig utgangspunkt for turer og trening for både turister og for Lillehammers befolkning året rundt. Etter at anlegget ble realisert har arenaen blitt permanent innkomststed for det klassiske Birkebeinerrennet på ski. Tabellen nedenfor gir et tentativt inntrykk for arrangementsvirksomheten etter OL.

⁷⁰ Skiballett var en «demonstrasjonsøvelse» i OL i 1994.

Tabell 3.3: Arrangementer Birkebeineren skistadion

År 1998-2020	Internasjonale mesterskap og World Cup i langrenn, kombinert og skiskyting	Nasjonale mesterskap og Norges Cup i langrenn, kombinert og skiskyting	Annet: Ungdoms -OL i 2016, regionale konkurranser i langrenn, kombinert, skiskyting, Birkenarrangementene, årlige stevner og russetreff
	Ca. 10-15	Ca. 20	Ca. 65

Som for de øvrige arrangementene i LOP, så er tallene vi opererer med noe mangelfulle. Det foreligger ingen registreringer for 2014, 2015, og mangelfullt for 2016 og 2017. Vi teller alle langrenn, kombinert og skiskytterkonkurranser under ett. Under kategorien «annet» er mange typer arrangementer med. Under mesterskapet Ungdoms OL i 2016 gikk en rekke konkurranser av stabelen. Her telles dette som ett ekstraordinært mesterskap.

Etter 1994 har det vært en rekke konkurranser innen nordiske grener; langrenn, kombinert og skiskyting. Det er bla. snakk om World cup i nordiske grener, som i flere år har blitt avviklet fast i desember måned. Dessuten har arenaen blitt brukt til NM og Norges cup i langrenn, kombinert og i skiskyting. Kvinneskirennene Ingvalåmi med start og innkomst på Birkebeineren har en historie tilbake til 1993, og arrangeres fortsatt årlig (avlyst pga corona-epidemien i 2020 og 2021).

Årlig arrangeres Birkebeiner-arrangementene i dette anlegget som har vært grunnlaget for noe av veksten. De har utviklet seg slik at det nå er flere grener skirenn, foruten løp og sykkeritt – og ulike distanser og klasser både for voksne, ungdom. Arenaen har i flere sammenhenger også vært reservearena og på kort varsel overtatt NM-arrangementer ved snømangel andre steder i landet. Hele året foregår det trening på ski, rulleski og skiskyting i og i tilknytning til anlegget.

Lillehammer Olympiske Bob- og akebane

Bob- og akebanen ble etablert ved Hunderfossen i Lillehammer kommune i 1992, og er også i dag den eneste bob-banen i Skandinavia. Etter OL i 1994 har anlegget blitt brukt til både internasjonale og nasjonale mesterskap og konkurranser, og til treninger for både lokale utøvere og til bob- og akelag med ulike nasjonaliteter. Anlegget har is om vinteren og om

sommeren brukes hjulbob i anlegget. En del av etterbruken er å markedsføre anlegget som en attraksjon for turister, som kan bruke banene under trygge forhold med sertifiserte førere.

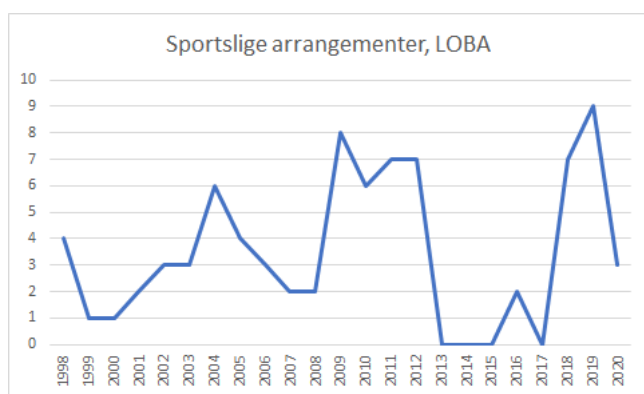
Tabell 3.4: Arrangementer etter type i Bob- og akebanen i perioden 1998-2020.

VM og World cup	NM og Norges cup	Annet
18 mesterskap	55 mesterskap	Ungdoms OL 2016 (aking og bob)
		Britisk militært bobmesterskap (3)
		Kinesisk skeleton mesterskap
		NM bakkeløp for biler

Det er viktig å merke seg at vi ikke har data for perioden 1994 – 1998, og ikke fra 2013, 2014, 2015 og 2017.

Det har vært en rekke internasjonale og nasjonale mesterskap i Bob- og akebanen i perioden etter OL i disiplinene aking, skeleton og bobsleigh. Anlegget har vært vertskap for VM i både junior- og seniorklassen, og det har vært avviklet World cup arrangementer nesten årlig for FIL⁷¹ og IBSF⁷². Det har videre vært arrangert NM (senior og junior), samt Norges cup og Lillehammer cup i disiplinen aking, skeleton og bobsleigh.

Figur 3.2: arrangementene fordelt etter år – bob- og akebanen

På tross av mangler ved det datamaterialet vi har hatt tilgang gir oversikten over antall registrerte arrangementer et bilde av volumet på aktiviteten. Utvikling av antall arrangementer

⁷¹ FIL - Federal Internationale de Luge de Course

⁷² International Bobsleigh and Skeleton Federation

over tid illustreres i figuren ovenfor. En typisk årssyklus over arrangementer i anlegget består av 4-5 Norgescup arrangementer, 1-2 NM, og 1-2 internasjonale mesterskap (World cup mv.).

3.3 Hamar-anleggene

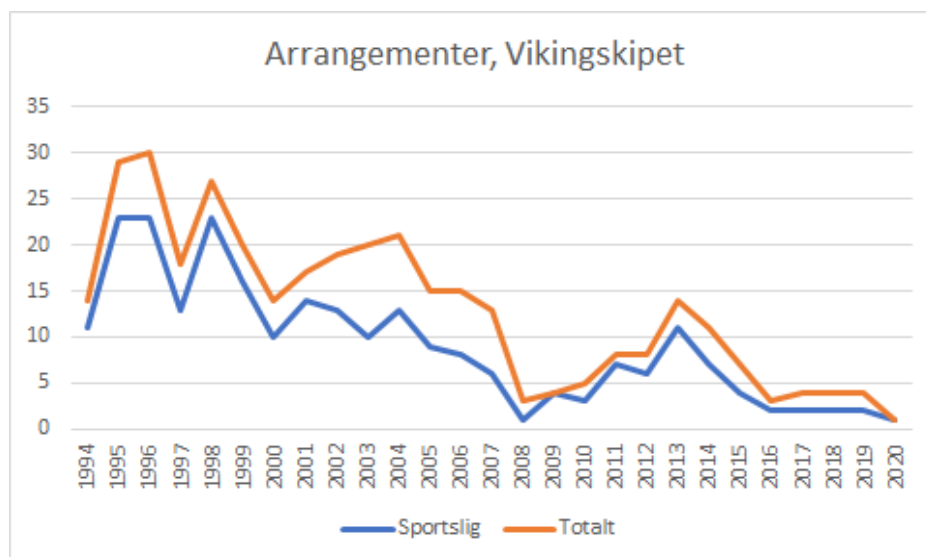
To av de ti nye anleggene som ble bygget til OL-94 ble lokalisert til Hamar. Det gjelder Hamar Olympiahall «Vikingskipet» og Hamar Olympiske Amfi «Nordlyshallen», som nå har sponsornavnet «CC-Amfi». Begge anleggene er holdt i hevd som anlegg av høy standard og brukes regelmessig til idrettskonkurranser og andre typer aktiviteter, både frivillige og kommersielle.

Vikingskipet

Hamar Olympiahall – Vikingskipet ble åpnet i desember 1992 med et TV-show som ble en nasjonal begivenhet i oppkjøringen til OL. Allerede før OL ble anlegget brukt til både internasjonale mesterskap og kommersielle arrangementer. Ut fra våre data er det totalt avviklet 348 arrangementer i Vikingskipet etter OL-94, fordelt på 243 knyttet til idretten og 105 kommersielle arrangementer.

Arrangementsvirksomheten er periodisert på år i figuren nedenfor.

Fig 3.3. Arrangementer i Vikingskipet etter år

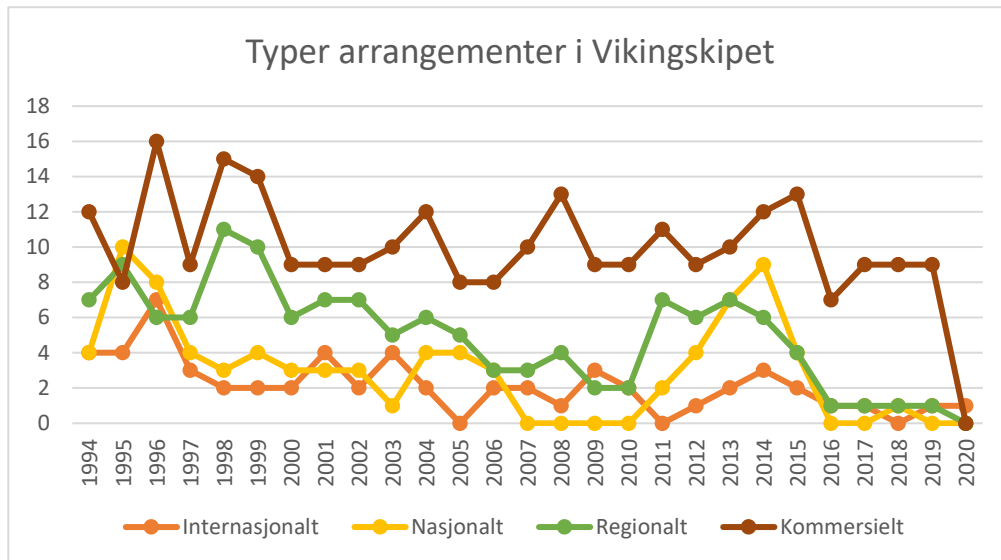

Det framgår av figuren var særlig høy i tiden rett etter OL-avviklingen i 1994.

Omfanget og type arrangementer varierer fra et år til et annet. Nedenfor gis en oversikt over antall og type arrangement og hvordan de fordeler seg i tidsperioden 1994 -2020. Figuren gir

en oversikt over type arrangementene i Vikingskipet, fordelt på internasjonale (oransje linje), nasjonale (gul linje) og kommersielle arrangementer (brun linje).

Fig. 3.4 Tpe arrangementer i Vikingskipet 1994-2020

Ser en nærmere på idrettsarrangementene så fordeler de seg både på VM og store internasjonale og mesterskap samt den daglige idretten på bredde- og elitenivå. Tabellen nedenfor angir fordelingen mellom dem.

Tabell 3.5: Fordeling av idrettskonkurransene mellom nivå i Vikingskipet. Tidsperiode 1994-2020

Type arrangement	Antall
Internasjonale mesterskap (VM, EM, Champions League, landskamper, internasjonale turneringer i håndball, ishockey og Ungdoms-OL mv.	58
Nasjonale konkurranser og mesterskap	59
Regionale konkurranser og mesterskap	126
Totalt	243

Vikingskipet har arrangert Allround-VM i lengdeløp hele fire ganger etter OL, i 1999, 2004, 2009 og 2013. I tillegg kommer en rekk Europamesterskap på skøyter, samt sprint VM, og VM i enkeltdistanser. Av andre store arrangementer kan nevnes Rally Norway 2006 (servicehall) og de store konsertene med bla. Stevie Wonder i 2006 og Beyoncé i 2007.

Hamar Olympiske Amfi (CC Amfi)

Hamar Olympiske Amfi – Nordlyshallen ble oppført til OL i 1994 og hallen kan romme over 7000 tilskuere. I dag er Hamar OL Amfi en flerbrukshall, og hjemmearena for eliteserielaget Storhamar Hockey. I tillegg benyttes hallen til kunstløp, kortbaneløp, landskamper i håndball, konserter, idrettsgallaen og forskjellige festarrangementer. Vi har registrerte data for 165 arrangementer i hallen i perioden 1994-2019, 150 idrettsarrangementer og 15 kommersielle.

Tabell 3.6: Oversikt over registrerte idrettsarrangementer i perioden 1994-2020

Internasjonale mesterskap og landskamper	Nasjonale konkurranser/ mesterskap	Ishockeykamper seriekamper (nasjonalt)
VM: 5 -håndball -ishockey -kjelkehockey -Kunstløp – junior OL: 2 -Vinter OL -OL vinter – Ungdoms OL Landskamper: Håndball: 1 Ishockey: 7	NM finaler håndball NM finaler ishockey for kvinner og menn	Jevnlige ishockeykamper

Arrangementene i Hamar Olympiske Amfi er først og fremst de regelmessig kampene for Storhamar Hockey. Det dreier seg om seriekamper, sluttspillkamper og turneringer. Det arrangeres også landskamper i både ishockey og håndball, og Hamar OL Amfi og Storhamar ishall brukes til daglig trening. I tillegg kommer konserter og ulike festarrangementer. Så langt har Idrettsgallaen vært arrangert 14 ganger i Hamar OL Amfi. Det har vært arrangert kamper innen håndball VM og ishockey VM, og videre VM i kunstløp.

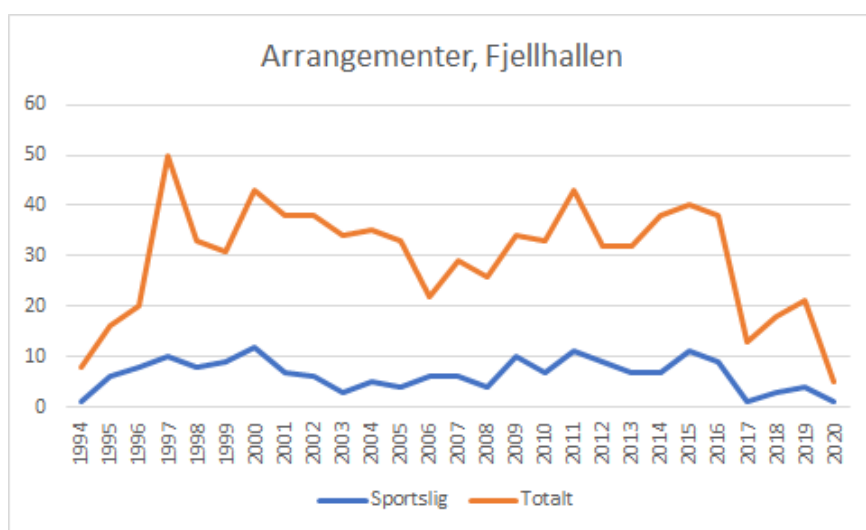
[3.4 Gjøvik Olympiske Anlegg - Fjellhallen](#)

Gjøvik Olympiske Anlegg eller «Fjellhallen» på Gjøvik ble åpnet i 1993 som en arena for ishockey- kamper i forbindelse med vinter OL i 1994. Det ble spilt 16 ishockeykamper her i forbindelse med OL i 1994, deriblant to kvartfinaler og en semifinale. Fjellhallen ble bygget i tilknytning til en allerede eksisterende svømmehall, som sto ferdig i 1974. Hallen er en flerbrukshall, som brukes til ishockey, og er hjemmearenaen til Gjøvik Hockey.

Tabell 3.7: Arrangementer i Fjellhallen fordelt på type og år

Tidsperiode	Kommersielle	Idrett
1994-1999	116	42
2000-2005	184	37
2006-2010	110	33
2011-2016	169	54
2017-2020	48	9
Totalt	627	175

Denne utviklingen er også visualisert i figur 3.5 nedenfor

Ser en bare på idrettsaktivitetene får en følgende bilde

Tabell 3.8: Oversikt over type idrettsarrangementer

Tidsperiode	Internasjonale	Nasjonale	Andre idrettsarrangementer
1994-1999	17	2	23
2000-2005	7	1	29
2006-2010	2	2	29
2011-2016	7	2	45
2017-2020	3	2	4
Totalt	36	9	130

«Andre sportsarrangementer» er lokale og regionale.

Arrangementene i Gjøvik olympiske Anlegg har etter OL bestått av flere store idrettsarrangementer på regionalt, nasjonalt og internasjonalt nivå. Det dreier seg om mesterskap innen ishockey, håndball, fotball, klatring og bedriftsmesterskap. Fjellhallen har også drevet mye utleie. Gjøvik Olympiske Anlegg har selv arrangert en rekke kommersielle arrangementer over år, som konserter, forestillinger, danse-gallaer, utleie til konfirmasjoner, bedrifts-events, fagmesser, jubileer, og korpssamlinger.

Det spilles for øvrig håndball-kamper her, og det arrangeres konserter og andre arrangementer. De daglige aktivitetene i Fjellhallen består i trening og kamper i ishockey for barn -og unge og et elitelag. Hallen brukes som en arena for kunstløp for barn og unge, samt for curling. I tillegg er det reservert istid, såkalt «åpen is», for byens innbyggere. Hallene brukes ellers til klatring, kampsport, og selvfølgelig svømming i svømmehallen.

3.5 Alpinanleggene Hafjell og Kvitfjell

Hafjell alpinsenter var det første av OL-anleggene som ble åpnet foran OL, Kvitfjell ble dernest bygget for fartsdisiplinene til OL. Begge anleggene har gjennomgått en omfattende videreutvikling etter OL. De er i dag nasjonalanlegg for henholdsvis tekniske og alpine fartsdisipliner.⁷³

I tillegg til å være arena for en rekke konkurranser etter OL – Kvitfjell har vært en årviss World cup arrangør – så danner de utgangspunktet for utviklingen av to nye reiselivsdestinasjoner i regionen. Hafjell-anlegget har blitt videreutviklet og omfatter i dag 30 nedfarter og 18 skiheiser, familieområder og terrengpark. I sommersesongen tilbyr Hafjell Bikepark et omfattende nett for «downhill-sykling.»

Tabell 3.9: Arrangementsutvikling Hafjell

Hafjell	2010-2018	2019	2020
Youth Olympic Winter Games	9		
FIS Junior World Ski Championships	11		
European cup	2		
FIS International Race	75	10	10
Norgesmesterskap Alpin -NM	20		10
Norges junior mesterskap Alpin - NM jr.	49	6	6

⁷³ Det er i den forbindelse inngått en brukeravtale mellom Norges Skiforbund og alpinanleggene, som inneholder retningslinjer og tilrettelegging for at nasjonalanleggene skal være en arena for trening, konkurranse og rekruttering til de alpine grenene. I tillegg til konkurranser er det registrert ca. 700 treningsdøgn i året (1 klubb/lag = 1 døgn).

Hovedlandsrennet Alpin -HL U16	13		
Telenorlekene Alpin -LF U14	6		
NM Masters	6	6	

Ungdoms-OL kan dels registreres som ett arrangement, her er det antall konkurranser som er enheten.

Som det framgår av tabellen har Hafjell vært vertskap for en rekke NM, samt en stor rekke arrangementer for alpinister i ulike aldersklasser.

Tabell 3.10: Kvitfjell sentrale arrangementer 1995-2020

Kvitfjell	1995-2004	2007-2009	2010-2020
World cup	11	4	26
European cup		2	33
FIS International Race			60

I Kvitfjell ble øvelsene utfor for menn og super G for kvinner avviklet under OL 1994. Også her har det skjedd en omfattende vekst i antall nedfarter, heiser og servicetilbud. I alt tilbyr Kvitfjell 27 nedfarter i alle kategorier og 14 heiser, familieområde og terrengparker (Kvitfjell, 2021). Det arrangeres fast World cup i utfor for herrer i Kvitfjell, og både i Hafjell og Kvitfjell arrangeres det jevnlig en rekke nasjonale og internasjonale konkurranser og mesterskap.

Arenaene blir brukt til trening og konkurranser/ mesterskap, treningsleirer for idrettslag, regionlag og landslag fra ulike land. Anleggene brukes for øvrig av alpinister på alle nivåer.

3.6 Oppsummering arrangementer

Alle anleggene bygget til OL er blitt holdt i hevd og holder nivå for gjennomføring av konkurranser på høyt nivå. De har vært i omfattende bruk for idretten i mer enn et kvart århundre siden OL ble gjennomført. Det er både snakk om en rekke internasjonale (200 –

250)⁷⁴ og nasjonale konkurranser (mer enn 300), og til bruk for lokalidretten og breddeidretten. Anleggene har også vært i daglig bruk av ulike idrettslag og deres daglige trening, samt treningsamlinger og turneringer for lokale, regionale, nasjonale og internasjonale idrettslag og landslag og skoler. I tillegg kommer kommersielle arrangementer som har gitt bidrag til omdømmebygging og inntjening.

Like fullt så vil det være snakk om at etter snart 30 års bruk, så vil det tross for vedlikehold og utvikling av anleggene være snakk om nyinvesteringer om de fortsatt skal være attraktive for de mest prestisjefylte arrangementene.⁷⁵ Antallet gjennomførte konkurranser i perioden viser en imponerende høy aktivitet. Noen av arrangementene har vært høyprofilerte med høy publikumstilstrømning. Men det har også vært arrangementer der besøkstallene har vært mer beskjedne, og der den atmosfære man forbinder med store idrettsarrangementer har vært etterlyst.⁷⁶

⁷⁴ Tallene må kvalitetssikres. Det tidligere har blitt operert med tall for perioden 1993-2018: 32 VM/EM, 129 World Cup-arr., 74 NM, 162 Norges Cup, 478 regionale/breddearrangement med massedeltakelse.

⁷⁵ Jf. f.eks. Helhetlig plan for Olympiaparken.

⁷⁶ Jf for eksempel kritikken fra skistjernene om dårlig publikumsoppmøte og stemning under World cup på Lillehammer i desember (2019) https://www.nrk.no/sport/iversen_og_klaebo_med-klar_beskjed-til-ski-toppene-vrak_dodt_lillehammer_og-bytt-til-trondheim-1.14914511

II. Regional utvikling og reiseliv

I stortingsmeldingen om regional utvikling som ble fremmet rett etter OL-tildelingen ble OL-tiltaket sett på som de de store utviklingsiltakene for det indre-Østlandsområdet.⁷⁷ En tenkte at tiltaket skulle bidra til nærings- og samfunnsutvikling på en rekke områder.

I tidsrommet fra tildelingen til gjennomføring av arrangementet ble det gjennomført flere undersøkelser og kartlegginger av OL-tiltakets virkninger og potensiale for næringsutvikling.⁷⁸ På den ene siden var det åpenbart at OL-utbyggingen ville gi store virkninger for bygg- og anleggsbransjen i utbyggingsperioden, dernest for industri og kompetanse- og medievirkomhet i bred forstand.

Størst forventninger var det imidlertid knyttet til reiselivsutvikling og OL-regionen som reisemål. Her var det fra et tidlig tidspunkt klart at organisering av de ulike offentlige og private interessentene sto sentralt. Hvordan man skulle koordinere og samle kreftene, slik at en fikk mest ut av impulser som OL-tiltaket innebar, ble en sentral problemstilling.

4. Olympia Utvikling Trollpark AS

Troll Park AS ble opprettet ved årsskiftet 1991/1992 av Hedmark og Oppland fylkeskommuner, og hadde i tillegg med seg Sparebanken NOR og Sparebanken Hedmark som aksjonærer. Oppgaven var profilering og markedsføring av regionens reiseliv. Olympia Utvikling AS ble opprettet 1.1.1993 av de to fylkeskommunene, og ressursene fra utviklingsseksjonen i OL-94 dannet kjernen i selskapet. Det nystartede selskapet skulle ha ansvar for OL-relaterte næringslivsprogrammer samt markedsføring rettet mot akkvisisjon av store arrangementer. I januar 1994 ble disse selskapene fusjonert til Olympia Utvikling – Troll Park AS (OUTP), med ansvar både for reiseliv og utvikling, og med forvaltning av det regionale etterbruksfondet som arbeidsoppgave.⁷⁹ OUTP ble formelt oppløst sommeren 2002.⁸⁰

Hovedaksjonærene i det nye selskapet var som før de to fylkeskommunene i Oppland og Hedmark.⁸¹ Etter fusjonen var det også kommet ytterligere aksjonærer til, alle med mindre

⁷⁷ St. meld. Nr. 29 (1988-89) Politikk for regional utvikling.

⁷⁸ Se bl.a. Spilling, Olav R. Gir OL utvikling? (ØF-rapport nr. 6 -93) og Spilling og Vonlanthen OL 94 og reiseliv (ØF-rapport nr. 14 1992)..

⁷⁹ LOOC sluttrapport, s. 201.

⁸⁰ Avslutningsbrev 2002. Vedlegg til brev fra OUTP til fylkeskommunene 1.7.02 (Fylkesarkivet).

⁸¹ Dette underkapitlet bygger på årsberetningene fra Olympia Utvikling – Troll Park as for årene 1994, 1995 og 1996, hvis ikke annet er oppgitt.

aksjeposter enn 20%. Minoritetsinteressentene var: Sparebanken NOR, Sparebanken Hedmark, Hedmark Reiselivsråd, A/L Oppland Reiseliv, NSB, Opplandenes Hotell- og Restaurantforbund, Mjøsen Skogeierforening, Oppland Bondelag og Hedmark Bondelag. Sparebanken NOR, Sparebanken Hedmark, Hedmark Reiselivsråd, A/L Oppland Reiseliv, NSB, Opplandenes Hotell- og Restaurantforbund, Mjøsen Skogeierforening, Oppland Bondelag og Hedmark Bondelag.

OUTPs oppgaver var ved siden av forvaltning av det regionale etterbruksfondet i første rekke reiselivsutvikling i regionen, markedsføring og akkvisisjon av arrangementer til OL-anleggene og OL-relatert næringsutvikling for øvrig. Til bruken av det regionale fondet var det en rekke bindinger satt av tidligere beslutninger og av Kommunaldepartementet (KAD). Bl.a. var 18 mill. reservert for utvikling av et Olympisk museum, noe var bundet opp i lån til hoteller og aksjekjøp i diverse selskaper. Selskapet fikk tillatelse av KAD til å trekke på grunnkapitalen av fondet, og ikke bare bruke av rentene. Det var forståelse fra departementet og eierne om at man kunne bruke relativt mye av fondet de første par årene for å utnytte den «drive» som et vellykket OL-arrangement hadde gitt.

Aktiviteten var størst i andre halvår 1994, i 1995 og 1996. Totalt var det 25 ansatte i selskapet i 1994/95 (med fast ansatte og engasjerte), som raskt ble redusert til 18, og senere ytterligere nedbygd. Selskapet var involvert i en rekke reiselivsrelaterte prosjekter og strategiprosesser med reiselivet, foruten at selskapet i bidro til å trekke mange arrangementer til regionen. Det siste skjedde i nært samarbeid med de lokale etterbruksselskapene (LU/LOV, HOA og GOA) som hadde sine egne folk som arbeidet med markedsføring for å tiltrekke seg både idrettsarrangementer og mer kommersielle arrangementer.

Årsberetningene for de første årene omtaler mange ideer basert på å bruke humankapitalen fra OL-organisasjonen til næringsutvikling. OUDP tok over en rekke eiendeler fra LOOC, og var tiltenkt rollen som næringsutvikler på basis av det grunnlaget som OL-organisasjonen hadde lagt. Det gjaldt særlig innen data, arrangementsservice, men også områder som matkultur (reiseliv) og miljø. Ambisjonene på å videreføre miljøprofilen fra OL var store, og selskapet støttet bl.a. etableringen av Stiftelsen Lillehammer Miljø, som ble etablert årsskiftet 1996/97. Idéen fra Etterbruksplanen av 1991 om å få etablert et senter for et nordisk miljøinstitutt lot seg imidlertid ikke realisere.

Hovedsatsingen lå på reiselivssiden der en videreførte arbeidet som startet med Troll Park AS. OUDP fikk status som landsdelsselskap for reiseliv i en modell som bygde på samarbeid med

reislivsaktørene. Næringsdepartementets politikk var imidlertid at landsdelsselskapene skulle drives og eies av næringsaktørene i bransjen, så OUTPs status her bygde på en unntaksbestemmelse.

Sluttrapporteringen for selskapet viser at eierne allerede i 1997 vedtok å avvikle selskapets aktiviteter, bortsett fra forvaltning av det regionale etterbruksfondet.⁸² Det ble utarbeidet retningslinjer for bruk av fondet, som ble godkjent av de to fylkeskommunene og Kommunaldepartementet i løpet av våren 1998. I 2001 mente styret at selskapet hadde utspilt sin rolle og at det ville være mest hensiktsmessig å dele det gjenstående fra etterbruksfondet mellom eierne og bruke det til utviklings- og omstillingsformål. Kommunaldepartementet godkjente at selskapet ble oppløst, men forutsatte at midlene fortsatt skulle brukes i tråd med godkjent «Etterbruksplan for OL-regionen». En ekstraordinær generalforsamling 21.3.2001 vedtok å oppløse selskapet. Ordinær generalforsamling den 17.6.2002 godkjente sluttregnskap og – rapport fra OUDP, som dermed var endelig oppløst.

I forbindelse med oppløsningen ble bl.a. selskapets aksjer i Hafjell-Kvitfjell Alpin AS overdratt til Oppland fylkeskommune. Det ble ved samme anledning gitt betydelig støtte til anløpsstedene for Skibladner, og til vernebygget for Skibladner på Gjøvik. Og dessuten ble det i juni 2002 gitt et tilskudd på 1 million kroner til delfinansiering av en utredning om en eventuell ny OL-søknad fra Lillehammers side.

En del av virksomheten som var knyttet til akkvisisjon av idrettsarrangementer ble fulgt opp gjennom etableringen av selskapet *Etterbruk 94 AS*. Dette selskapet ble dannet mars 1998 med Gjøvik Olympiske Anlegg, Hamar Olympiske Anlegg og Lillehammer Olympia Vekst som stiftere. Bjørn Ruud ble eneste ansatte og videreførte her deler av virksomheten på arrangementssiden i noen få år. Ruud hadde vært seksjonssjef for akkvisisjon av arrangement i OUDP, og han har som president i særforbund vært en sentral idrettspolitiker. De daglige lederne av LOP og HOA hadde sentrale posisjoner som styreledere i Etterbruk 94. Selskapet hadde de første årene selskapsadresse Hamar, men ble senere flyttet til Oslo. Etterbruk 94 ser ut til å ha hatt sitt siste virksomhetsår i 2016, og selskapet ble formelt oppløst i 2017.

Det er etter vår vurdering trolig tre grunner til at OUDP ble avvirket såpass raskt. For det første var ikke modellen helt i samsvar med den struktur Næringsdepartementet ønsket for landsdelssatsingen på reiseliv. For det andre ble det en del regionale dragkamper om prosjektsatsing der det var forventninger om «likebehandling» av begge fylker og alle

⁸² Avslutningsbrevet, 2002. Fylkesarkivet.

regioner, noe som ble opplevd som utmattende etter hvert. For det tredje viste det seg at en del av de ideene en i 1994-95 ønsket realisert, var vanskeligere å få kommersialisert slik at de kunne stå på egne bein enn det man forutså. En del av oppgavene særlig på reiselivssiden, er videreført av (på underliggende nivå) regionale reiselivs- og utviklingsselskaper.⁸³

4.1 Fylkeskommunalt engasjement

Fylkeskommunens sentrale oppgave er regional utvikling, og dette har vært begrunnelsen for at de har bidratt med betydelig støtte til OL-relatert aktivitet. De to fylkeskommunene Hedmark og Oppland ga tilskudd til etableringen av det regionale fondet og gjennom kjøp av tjenester ved etableringen av OUTF på til sammen 7.7 millioner kroner i perioden 1994-1996.⁸⁴

De to fylkeskommunene har dessuten gjort mange OL-relaterte investeringer etter oppløsningen av OUTF.⁸⁵ Oppland fylkeskommune avsto i sin tid å gå inn på eiersiden i Olympiaparken, men har støttet virksomheten økonomisk i flere sammenhenger. Blant annet bidro fylkeskommunen med et anleggsbidrag på 2 millioner kr i forkant av Ungdoms-OL. Senere ga Oppland fylkeskommune et tilsagn om en støtte på 12 millioner kroner over en femårs periode. Dette inkluderte bla. årlig tilskudd til bob/akebanen på 1.2 mill. (2018-2023).⁸⁶ I tillegg kommer tilskudd etter søknad på større arrangement som Lillehammer WC og Raw Air, og noe lignende overfor Hafjell og Kvitfjell og arrangement i Gjøvik fjellhall.

Hedmark fylkeskommune har gitt årlig driftsstøtte til HOA (Vikingskipet) fra 2004. Det årlige driftsstøtten var på 400.000 stigende til 469.000 i 2016. Dessuten ga fylkeskommunen støtte i forbindelse med Idrettsgallane i 2013, 2015 og 2017, en støtte på til sammen 733.000 for disse tre arrangementene. Hedmark fylkeskommune bidro også til HOA for gjennomføring av Landbruksfestivalen «Midt i matfatet» i årene 2015, 2016 og 2017 med til sammen i underkant av 345.000 kr. Til sammen bevilget Hedmark ca. 8.5 millioner kr til disse formålene på 2000-tallet.⁸⁷

⁸³ Slik som *Visit Lillehammer* destinasjonsselskap for Lillehammer og Gudbrandsdalen, *Visit Innlandet* turistkontor for Gjøvik, Toten- og Landkommunene, Ringsaker, Hadeland og Ringerike, samt *Hamarregionen reiseliv og utvikling* som dekker Hamar, Stange og Løten.

⁸⁴ Kilde fylkeskommunen. Oversikt over støtte gitt i e-post 14.12.20.

⁸⁵ Notat fra rådgiver IFK, juni 2020.

⁸⁶ Fylkestinget i Innlandet fylkeskommune vedtok imidlertid i desember 2020 i forbindelse med budsjettbehandlingen å kutte sitt tilskudd til bob- og akebanen for 2021. (NRK Innlandsnytt 10.12.2020).

⁸⁷ Kilde her er oppsett fra fylkeskommunen (ved arkivkonsulent 20.11.20). I beløpet på 8.5 mill ligger det inne 2 millioner i forbindelse med etablering av Nasjonalanleggsavtalen.

Etter fusjonen mellom de to fylkeskommunene i 2020 har Innlandet fylkeskommune overtatt aksjene i Hafjell Kvitfjell Alpinanlegg.

5. Reiselivsutviklingen

5.1 En næring i motbakke⁸⁸

Det er lite uengighet om de positive markedførings effektene som Lillehammer-regionen og øvrige deler av Innlandet fikk av OL-arrangementet. Kartlegginger gjort utover på 2000-tallet har vist at denne omdømmeeffekten har hatt varige konsekvenser hos besøkende i sentrale markedsområder. I en kartlegging gjennomført i 2011 blant turister som ferierte i regionen, ble det konkludert med at alpintilbudet i regionen ble vurdert som viktigst for norske turistenes valg av regionen, mens snøsikkerhet oppgis som sentralt for utenlandske turister.⁸⁹ I en kartlegging gjennomført i 2013 av europeiske turistenes vurdering av reiselivsdestinasjonen Lillehammer-regionen, er det et klart funn at kjennskapen til Lillehammer blant både svenske, danske, tyske og norske turister er knyttet til OL-1994, og at OL-imaget er således viktigste attributt for regionen. Holmengen og Kleiven konkluderer med at OL-anleggene og videreført arrangementsaktivitet i regionen (med tilhørende mediedekning) har opprettholdt imaget som vintersportsregion.⁹⁰ Analyser har også bekreftet at Lillehammer-regionen har en relativt sterk posisjon som reisemål vinterstid blant danske og norske turister, og trekker særlig fram at regionens omdømme som attraktivt reisemål med kulturelle attraksjoner er kjent «på grunn av OL på Lillehammer i 1994.»

Denne omdømmeeffekten har ikke gitt seg utslag i vekst i antall internasjonalt besøkende i de 25 årene som er gått siden arrangementet. Mens reiselivsnæringen globalt har opplevd en sterk vekst i tiårene etter OL-1994, har Norge kun hatt moderat vekst⁹¹ og Oppland og Lillehammer har hatt en markant nedgang på sentrale indikatorer som antall gjestedøgn ved regionens hoteller. OL-arrangementet utløste en kraftig vekst i både kapasitet og tilreisende

⁸⁸ Dette kapitlet, 5.1 – 5.3 bygger på et notat til prosjektet fra Eivind Meråk ØF, supplert med data for Hafjell og Kvitfjell av Tor Arnesen.

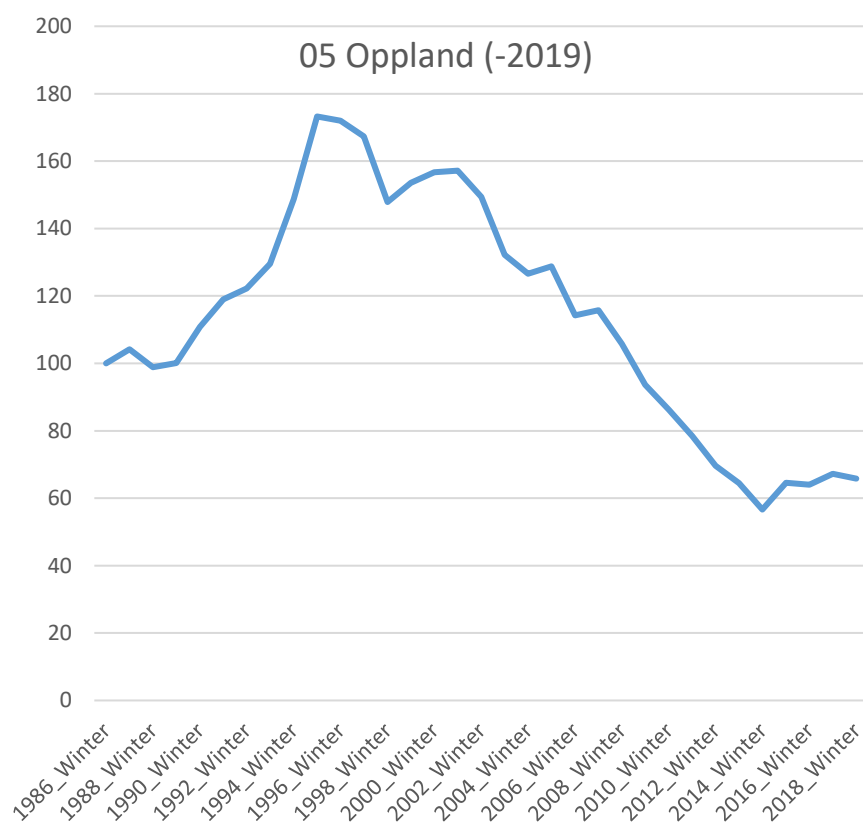
⁸⁹ Mehmetoglu, Mehmet. Vinterturister – 2011 i Lillehammerregionen. Lillehammer 2012: Høgskolen i Lillehammer.

⁹⁰ Holmengen, Hans og Jo Kleiven «Bilder av destinasjonen Lillehammer: Endringer i perioden 2008-2012» i Arnesen, Tor, Merethe Lerfald og Eivind Merok (red.) Innovasjon i fragmenterte næringer. Vallset 2016: Oplandske Bokforlag.

⁹¹ Menon Business Economics «Verdiskapingsanalyse av reiselivsnæringen i Norge – Utvikling og framtidspotensial. Oslo 2014 (s. 82-83).

fram til 1996, trenden har imidlertid vært fallende på 2000-tallet. Et uttrykk for denne trenden finner vi i overnattingsstatistikken i vinterperioden, i det som presumptivt skulle være en høysesong for besøk knyttet til vinteridrettssatsingen. I figuren (fig.nr. 5.1) er antallet overnattinger i vinterterminen indeksert, med 1986 som basisår, og vi ser da en sterk vekst i vinterovernattinger fram til 1996, men deretter er det en kontinuerlig og betydelig nedgang. Antallet overnattinger i hoteller i Oppland i vinterterminen økte fram til vinter-OL i 1994 og de to påfølgende årene, men har deretter falt kraftig fram til 2014 før nivåene ble stabilisert. Antallet overnattinger i vinterterminen lå da på 65 prosent av nivået i 1986, og i 20-årsperioden fra 2000 til 2019 falt antallet internasjonale overnattinger på årsbasis fra 128 087 til 52 940.

Fig. 5.1 Internasjonale overnattinger i vintersesongen med 1986 som basis

Det er dermed tydelige indikatorer på at vekstkraften som skulle genereres gjennom å utvikle OL-regionen som internasjonal destinasjon ikke har slått til. Sett på regionnivå viser oppgaver over internasjonale gjestedøgn at Lillehammer-regionen – hvor kapasitetsveksten frem mot OL i 1994 var sterkest – har opplevd det kraftigste tilbakeslaget i de to tiårene som fulgte. Statistikk over antall utenlandske overnattinger ved hotellene i OL-regionen viser et tilsvarende kraftig fall gjennom 2000-tallet. I 20-årsperioden fra år 2000 til 2019 falt antallet utenlandske besøkende ved hotellene i Lillehammer fra 40 340 til 15 708, eller mer enn en halvering av antall gjestedøgn. Utviklingen ble i liten grad oppveiet av vekst i hotellovernattingene i nabokommunene Øyer og Ringeby, hvor tilsvarende kraftige fall i internasjonalt besøkende fant sted. Samlet falt antallet gjestedøgn fra internasjonalt besøkende i Lillehammerregionen med kommunene Lillehammer Øyer og Ringeby innberegnet fra 128 087 i år 2000 til 52 940 i år 2019. For Oppland som helhet var tilbakegangen i hotellnæringen dramatisk også på årsbasis – fra 373 590 overnattinger i år 2000 til 151 980 overnattinger i 2019, da antallet internasjonale overnattinger var redusert til 40 prosent av nivået ved inngangen av 2000-tallet.⁹²

Selv om omdømmeeffekten av OL-arrangementet er dokumentert som positiv og langvarig, har utvalgte deler av reiselivsnæringen opplevd kraftig nedgang i internasjonal omsetning. En forventet sentral vekstmekanisme for Innlandsfylkene – økt verdiskaping gjennom tilreisende fra utlandet i vintersesongen har ikke bidratt til vekst i regionens reiseliv. Nedgangen i internasjonal turisttrafikk ble bare delvis oppveiet av en økning i antallet norske besøkende eller yrkesreisende. Fallet i antallet overnattinger har vært bredt og nær sagt kontinuerlig gjennom hele 25-årsperioden etter OL-arrangementet, og antallet gjestedøgn er halvert siden toppårene under og etter vinter-OL. For Oppland som helhet har hotellnæringen ikke opplevd noen renessanse i tyverårsperioden etter OL i 1994, men heller arbeidet i bratt motbakke. Samlet falt antallet besøkende ved hotellene i Oppland fra drøyt 1 million overnattinger i år 2000 til snaut 625 tusen i år 2019.

5.2 Særnorske konjunkturførhold

Konjunkturtrekk ved Norge som i hovedsak skyldes høy aktivitet og lønnsomhet i oljesektoren skapte grunnlag for en særnorsk sterk reallønnsvekst og stigning i kronekursen. For en arbeidsintensiv næring som reiselivsnæringen, bidro vesentlige høyere norske

⁹² Oppgaver hentet fra statistikknett, under fanen analyse.

lønnskostnader til et prispress. Som en av flere tilbydere av reiselivstjenester i det internasjonale markedet, svekket en særnorsk, høy lønnsvekst konkurranseevnen for en rekke bedrifter. Høy lønnsvekst, kombinert med stigende kronekurs, bidro til å svekke lønnsomhet i reiselivsnæringen ved å gjøre norske reiselivsopplevelser vesentlig mer kostbare for internasjonalt besøkende, og utenlandske reiseopplevelser vesentlig billigere for norske reisende.

Skiftet i konkurransevilkårene for reiselivsnæringen har ført til markante dreininger i etterspørselen etter reiselivstjenester, da i første rekke ved at nordmenn i økende grad har lagt ferier til utlandet. Dernest ved at norske destinasjoner har fremstått som relativt sett dyrere for internasjonalt besøkende, sammenlignet med konkurrerende destinasjoner i andre land. I den perioden hvor reiselivsnæringen skulle utnytte markedsføringen av Norge og Lillehammer-regionen etter OL-1994 (1995-2015), bidro vekst i norske lønninger sammenlignet med lønninger i hovedmarkedene i Skandinavia og i Europa til å gjøre besøk til Norge vesentlig mer kostbart. Et uttrykk for denne svekkede konkurranseevnen finner vi i sammenligninger av relative lønnskostnader, mye brukt som et mål for konkurranseevnen til fastlandsindustrien. Omsatt til reiselivsnæringens rammevilkår betyr dette at fallende kronekurs eller lavere lønnsvekt ville ført til at norske reiselivstjenester ble relativt sett billigere for utenlandske besøkende, og dermed gitt næringen en styrket konkurranseevne.

Resultatet av en særnorsk høy lønnsvekst og styrket kronekurs kom for alvor til syne i andre tiår av 2000-tallet. I en kartlegging av reiselivsnæringens kostnadsnivå ble det konkludert at det norske kostnadsnivået lå vesentlig over sammenlignbare destinasjoner i EU. Prisnivået for transporttjenester i Norge lå over 80 prosent over gjennomsnittet for EU-landene i 2003, mens prisnivået for restaurant- og hotelltjenester lå nær 60 prosent høyere enn i EU-landene. Gjennom 2000-tallet ble konkurranseevnen til norske reiselivsprodukter ytterligere svekket. Som en arbeidsintensiv næring, med lite innslag av import av varer, opplevde reiselivsnæringen også at lønnsveksten ikke ble oppveiet av lavere importpriser. Typiske reiselivstjenester som hotellovernattinger, restaurantbesøk og transporttjenester opplevde en vesentlig høyere prisvekst enn det generelle prisnivået i perioden fra 1997 til 2012.⁹³ Sammenlignet med de viktige markedene i nabolandene, viste også et dystert bilde: Prisnivået

⁹³ Menon Business Economics *Verdiskapingsanalyse av reiselivsnæringen i Norge – Utvikling og fremtidspotensial* (Oslo: 2014:, side 82-3.

i Norge lå ved inngangen til 2000-tallet vesentlig høyere enn prisnivået Sverige, og forskjellen økte gjennom 2000-tallet.⁹⁴

5.3 Fritidsboliger og det norske fritidsmarkedet

Høy inntektsvekst innad i Norge bidro også til å dreie etterspørselen i den norske befolkningen over fra tradisjonelle ferier i Norge til utenlandsreiser og mer permanente fritidsboliger med høy standard i fjell- og kystområdene. I en kartlegging publisert av Statistisk Sentralbyrå i 2000 ble utviklingstrekkene kommentert. Til tross for at antallet hotellovernattinger hadde økt gjennom 1990-tallet, viste spesialundersøkelser av overnattinger i det norske markedet at «70 prosent av overnattingene skjer utenfor det kommersielle tilbudet» og at kun to av tre kommersielle overnattinger foregikk i ordinære «kommersielle» overnattingsbedrifter.⁹⁵

Strukturendringene i fritidsboligmarkedet er vel dokumentert i kartlegginger av både bruk, kvalitet og omfang av utbygging av fritidsboliger. Etterhvert som fritidsboligene har fått høyere teknisk standard (etterhvert på linje med boligstandard) har antall oppholdsdøgn økt. Bruk av i første rekke egneid, men også i noen grad lånt eller leid fritidsbolig, har økt i omfang. Fritidsboligen inngår som et høystandard supplement til den ordinære boligen. Sterk befolkningsvekst i storbyene har bidratt til et etterspørselspress etter høystandard, fritidsboliger i mellom-lang reiseavstand (inntil 3-4 timers kjøretur) fra storbyene. Slik har hytteutbyggingen etter OL-1994 økt fritidsbefolkningen i typiske hytteregioner, og bidratt til et omfangsrikt turistmarked ved siden den ordinære, kommersielle overnattingsvirksomheten.⁹⁶

Hvor stort dette «reiselivskonsumet» knyttet til befolkningens opphold i egen fritidsbolig er, er fortsatt gjenstand for forsknings- og utredningsinnsats. Det er begrensninger i datatilfanget som ikke gjør det mulig å påvirke substitusjon mellom tradisjonelle hotellbesøk og opphold i fritidsboligene. Dette markedsskiftet er krevende å fange opp i tradisjonelle besøksoversikter, og indikatorene som dekker hele utviklingsperioden fra 1994 til 2020 finnes ikke.

Vi skal likevel forsøke å antyde hvilken markedsbetydning utbyggingen av moderne fritidsboliger kan ha hatt for etterspørselen etter fritidsopphold ved hotellene i Lillehammer-

⁹⁴ Ibid, side 84.

⁹⁵ Tom Granseth "Er toppen nådd" SSBs magasin (hentet 04.05.2020: <https://www.ssb.no/transport-og-reiseliv/artikler-og-publikasjoner/er-toppenn-naadd>)

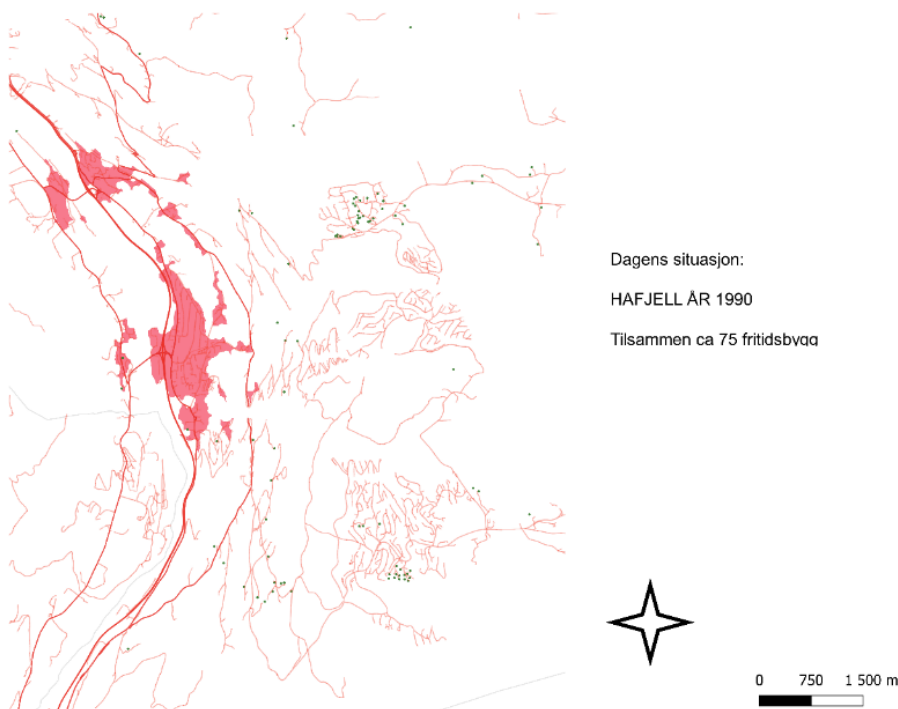
⁹⁶ Tor Arnesen og Håvard Teigen (2019) *Fritidsbolig som vekstimpuls* (ØF skriftserien 21/2019).

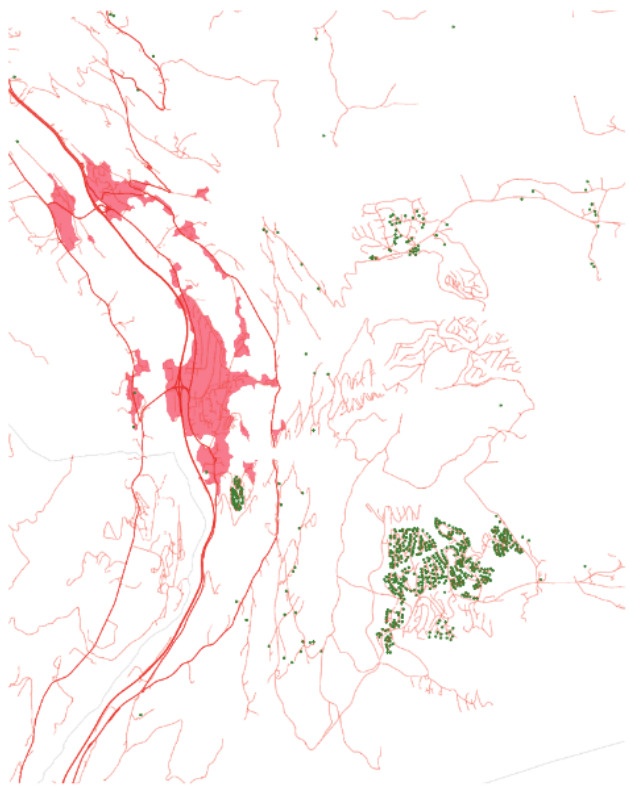
regionen. Studier har påvist at det oppstår et kvalitativt skifte i bruken av fritidsboliger når boligene oppføres med en standard nær ordinære boliger. Vi kan få et inntrykket av omfanget av «moderne» fritidsboliger ved å kartlegge ferdigstilte fritidsboliger etter 1994. Fra år 2000 er det rimelig å anta at fritidsboliger som fullføres i hovedsak har moderne standarder.

Samlet sett har utbyggingen av fritidsboliger etter 1994 ført til oppføringen av 27 611 fritidsboliger, hvorav 23 550 har blitt ferdigstilt etter år 2000 i Oppland alene.

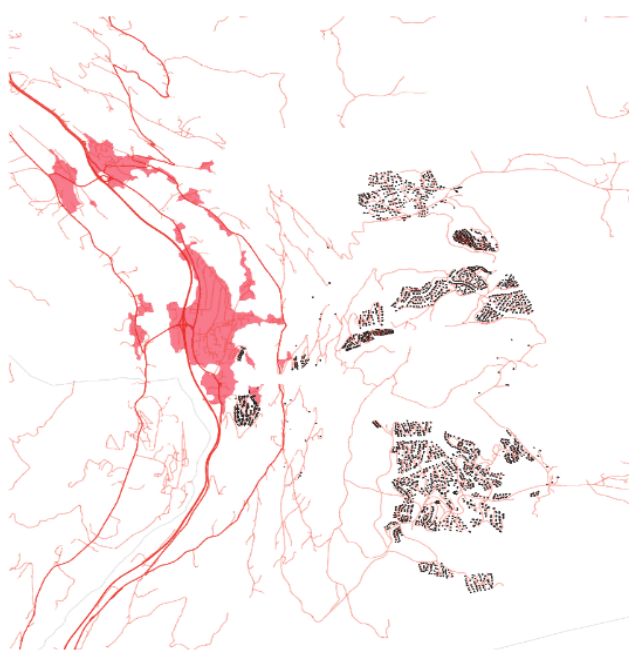
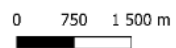
Av særlig interesse i denne sammenheng er utviklingen i reiselivsdestinasjonene knyttet til alpinanleggene i Hafjell og Kvitfjell, der det har funnet sted en omfattende utbygging av fritidsboliger av høy standard. Mens det i Hafjell var registrert 75 fritidsboliger i starten av OL-perioden i 1990, var dette antallet økt til 692 i år 2000, og ytterligere til hele 2280 i 2020.

Fig. 5.2: Utviklingen i Hafjell på tre tidspunkter (1990-2020)

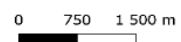

Dagens situasjon:
HAFJELL ÅR 2000
Tilsammen 692 fritidsbvaer

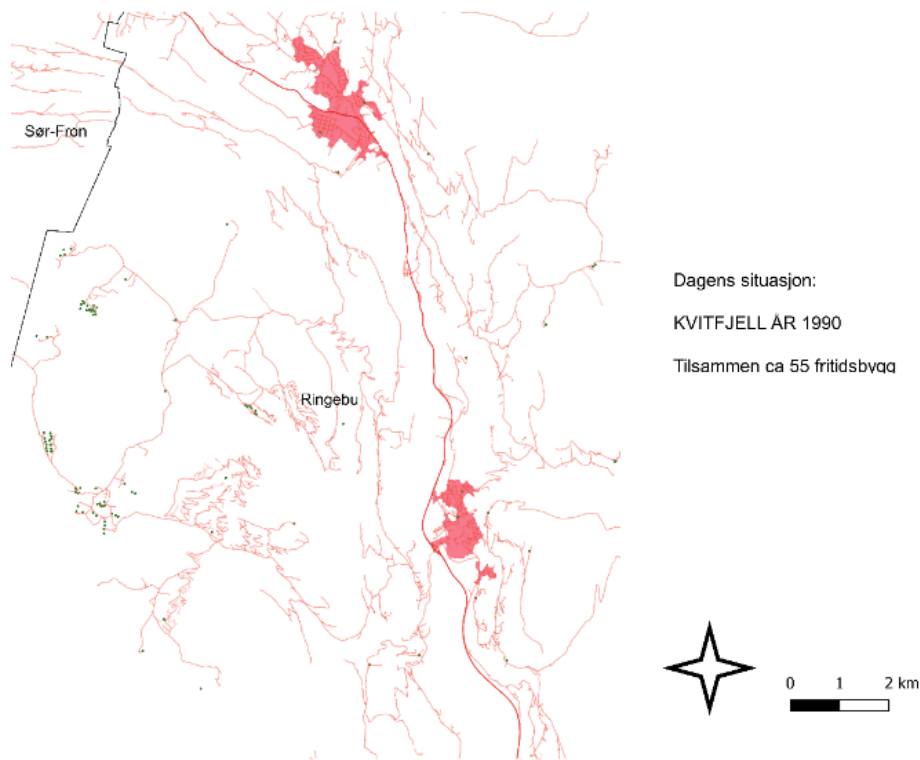

Dagens situasjon:
HAFJELL ÅR 2020
Tilsammen 2280 fritidsbvaer

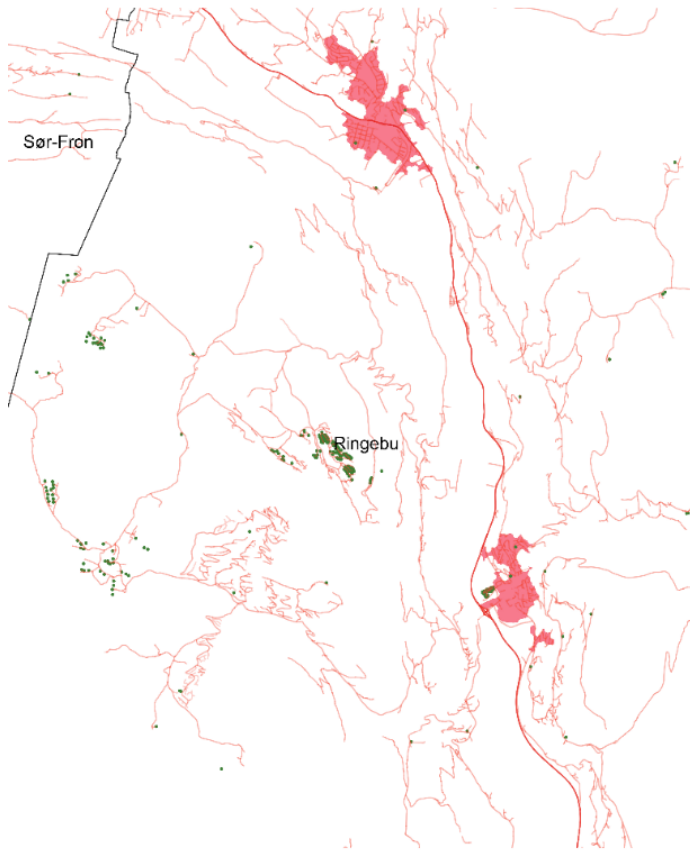

På Kvitfjell var den tilsvarende utviklingen 55 registrerte fritidsboliger i 1990, økt til 171 i 2000 og hele 1000 fritidsboliger 20 år senere i 2020.⁹⁷ Til sammen var det med andre ord bygd 3280 fritidsboliger i disse destinasjonene 25 år etter OL.

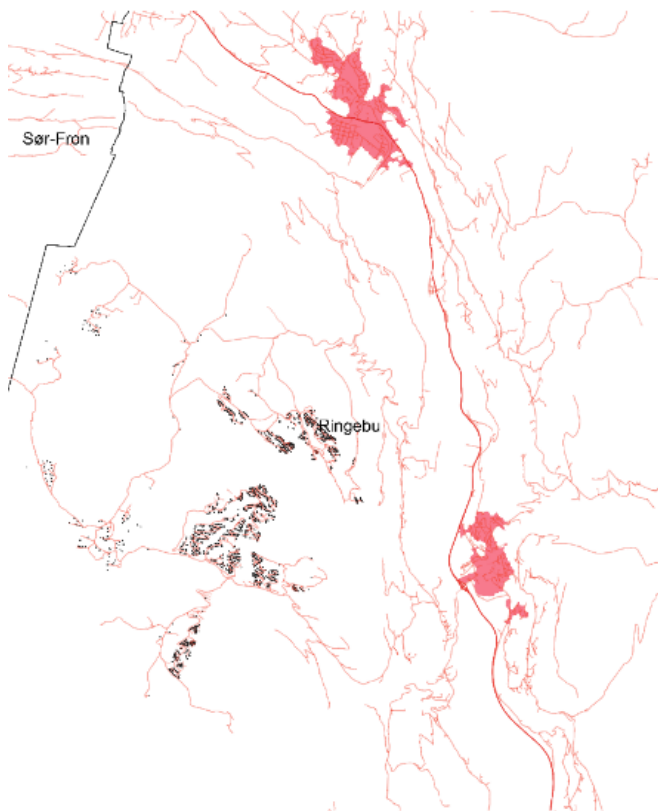
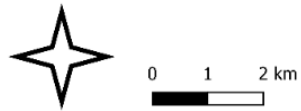
Figur 5.3: Utviklingen i Kvitfjell på tre tidspunkter (1990-2020)

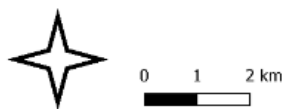
⁹⁷ Kilden for utviklingen i Hafjell og Kvitfjell er matrikkeldata, innhentet av Tor Arnesen ØF, som også har utarbeidet figurene.

Dagens situasjon:
 KVITFJELL ÅR 2000
 Tilsammen ca 171 fritidsbvaq

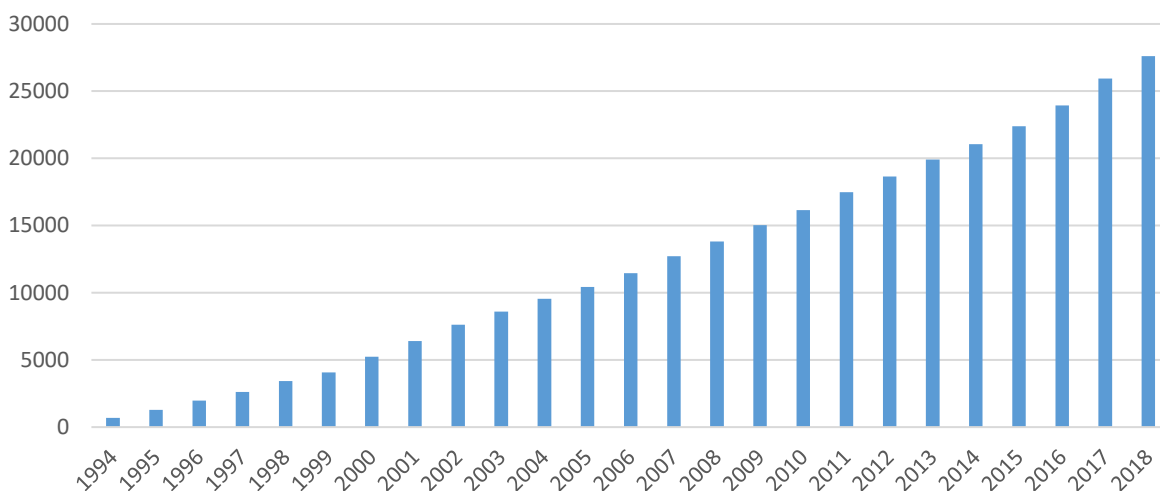

Dagens situasjon:
 KVITFJELL ÅR 2020
 Tilsammen ca 1000 fritidsbygg

Det finnes ikke sikre besøksstatistikker for fritidsboliger som dekker større geografiske områder i tidsperioden, men kartlegginger for delområder som Sjusjøen (i Ringsaker, Hedmark) viser at fritidsboligene i gjennomsnitt har 36,6 bruksdøgn i vinterperioden (november-april) og 67,6 bruksdøgn samlet på årsbasis. Siden fritidsboligene brukes av familier, utgjør disse bruksdøgnene for fritidsboligene i gjennomsnitt 3,6 besøkende til regionen for Sjusjøens del, og derfor et langt høyere antall personer som besøker regionen. Sammenlignet med hotellstatistikken blir antallet persondøgn som besøker regionen og bor på fritidsboliger det mest sammenlignbare med hotellstatistikkens oppgaver for gjestedøgn.

Figur 5.4: Ferdigstilte fritidsboliger fra 1994 til 2018 i Oppland og Hedmark (akkumulert i perioden)

Sjusjøen representerer et godt utbygd fritidsboligområde – med høy standard for fritidsboligene og velutviklet servicetilbud – så oppgavene over bruksdøgn som finner sted der vil ikke være representativt for samtlige fritidsboliger.⁹⁸ Som en illustrasjon kan en vise at Sjusjøområdet omlag 5000 hytter genererte 338 000 bruksdøgn på årsbasis og 183 000 bruksdøgn i vinterperioden. Sjusjøens 5000 hytter alene representerte da 920 000 gjestedøgn på årsbasis, og 535 000 persondøgn i vinterperioden.

Statistikkgrunnlaget for opphold i fritidsboliger, og fritidsboligenes egenskaper, gir ikke grunnlag for å generalisere om hvilken substitusjonseffekt utbyggingen av fritidsboliger kan ha hatt for hotellovernattinger i Innlandet som helhet. Tilgjengelige oppgaver tyder på at omfanget av fritidsreiser til Oppland og Hedmark må ha økt kraftig knyttet til fritidsboliger. Med økning i bestanden av moderne fritidsboliger på drøyt 27 000 i 25-årsperioden etter

⁹⁸ Men definitivt for den nye fritidsbebyggelsen i Hafjell og Kvitfjell.

Vinter-OL, har regionen i realiteten fått utbygd overnattingskapasitet for over 5 millioner overnattingsdøgn dersom samtlige fritidsboliger ble utnyttet på samme nivå som i Sjusjøen. Selv om en legger til grunn lavere brukshyppighet for fritidsboligene enn de 184 persondøgnene som er observert i Sjusjøen, utgjør fritidsboligutbyggingen en kapasitet som langt overskrider nedgangen i kapasitet i hotellnæringen og i hotellovernattingene.

6. Sammenfattende perspektiver

Etterbruk i mer enn 25 år

Dette notatet er utarbeidet som et del av et forprosjekt knyttet til etterbruken av OL-anleggene og mulige virkninger av store idrettsarrangementer. Tematikken er omfattende og denne kartleggingen representerer ingen fullstendig oversikt over alle problemstillinger som det ville vært interessant å undersøke. Vi har forstått etterbruk slik det ble avgrenset i den statlige godkjente Etterbruksplanen fra 1991, og presenterer noen nøkkeldata for det som den gang ble ansett som viktige områder. Notatet skal leses som noen første spadestikk for å på se etterbruken i sammenheng på tvers av anlegg og arenakommuner – gjennom mer enn to tiår etter OL-94. Hva har skjedd med OL-anleggene etter OL ble avviklet, hvem har nå ansvaret for at de de blir brukt og vedlikeholdt? Hvordan har etterbruksfondet fra OL-94 blitt anvendt og hva skjer etter at fondet er brukt opp? Hva slags aktivitet har det vært i anleggene etter 1994, og hva har skjedd med ambisjonene knyttet til regional utvikling. Dette er så vidt vi vet det første bidraget til et mer samlet bilde av etterbrukshistorien.

Anleggene i hevd, i bruk og gjennomgående i god stand

De ti nye idrettsanleggene som ble bygget til OL er vedlikeholdt og fortsatt i god stand. Selv om det for flere av dem er behov for ytterligere vedlikehold og fornyelse, har de fleste av dem en kvalitet som gjør at de kan avvikle internasjonale arrangementer innenfor de idretter de ble bygget for. I tillegg brukes de fleste av anleggene for nasjonale konkurranser og breddeidretten. Noen av dem har også vært arenaer for større og mindre kommersielle arrangementer.

Lillehammer-distriktet er blitt bosted for en rekke toppidrettsutøvere, og en betydelig andel av stipendutøverne i regi av Olympiatoppen bor og trener i området. Forutsetningene for dette er at anleggene fortsatt holder en høy standard.

Arrangementsregionen

Lillehammer og OL-kommunene er blitt en arrangementsregion. Dette har vært en bevisst strategi og et viktig ledd i å holde oppmerksomheten om anleggene og regionen ved like. Vi har ikke lyktes med å skape et fullstendig bilde av alle arrangementene, men det er like fullt kartlagt et omfattende antall arrangementer som har blitt gjennomført i OL-anleggene de siste tiårene: Verdensmesterskap, WC-arrangementer, nasjonale mesterskap for seniorer, og viktige arrangementer for de yngre årsklasser, ungdoms-OL og X-Games – i tillegg til jevnlig serieavvikling for eksempel i ishockeyens elitedivisjon. En del av arrangementene har vært høyprofilerte med stor medieoppmerksomhet og publikumsdeltakelse. Men det er også slik at selv om et hovedbilde er et imponerende antall arrangementer – så har flere arrangementer slitt med å tiltrekke seg tilstrekkelig interesse blant publikum og å skape den nødvendige ramme og stemning rundt idrettsstevnene. Selv om den idrettslige arrangementskompetansen er høy, kan dette også ha konsekvenser for regionens evne til å hevde seg i konkurransen om å tiltrekke seg noen av de viktigste arrangementene.

Ansvar og ressursbruk: offentlig - privat samarbeid

Perioden fra 1989/90 til 1994 må betraktes som ekstraordinær ved at *staten* tok det økonomiske ansvaret for OL-utbyggingen og gjennomføringen av arrangementet. I samsvar med det som hele tiden har vært Stortingets forutsetninger har etterbruken etter 1994 og utnyttelsen av OL-investeringene for øvrig etter 1994 vært et lokalt og regionalt ansvar. Etter 1994 var en tilbake til ordinær offentlig idretts- og anleggspolitikk der OL-kommunene må konkurrere med andre om spillemidler og statlig interesse. Ulike lokale og regionale aktører har arbeidet for at staten skulle ta et forlenget ansvar for OL-anleggene, noe som delvis har lyktes – men ikke på alle områder. Et viktig bidrag har imidlertid vært at tre av OL-anleggene har fått status som nasjonalanlegg: Vikingskipet på Hamar for hurtigløp på skøyter, Kvitfjell og Hafjell alpinanlegg for henholdsvis utfor og super-G og for de tekniske disipliner. Det innebærer at disse anleggene får statlig støtte gjennom en større andel spillemidler for å holde

anleggene i stand slik at de tilfredsstillt topp internasjonale krav i sine idretter. Det er også disse anleggene som har fått de største tildelingene av spillemidlene i OL-regionen. Dessuten har staten anerkjent at bob- og akeanlegget er særlig krevende å drive, og det får nå årlig støtte til driften på statsbudsjettet som et anlegg av spesiell nasjonal interesse.

Fylkeskommunen(e) har på sin side bidratt til driften både av Vikingskipet og bob/akebanen, foruten at de har gitt engangsstøtte til arrangementer som trekker aktivitet og oppmerksomhet til regionen.

Det største ansvaret ligger imidlertid på *kommunene*, som eier av de aller fleste anleggene. Disse har nytt godt av etterbruksfond i om lag 20 år. Etter at midlene fra fondene har vært oppbrukt har kommunene som eiere vært avhengig av å bevilge millionbeløp som bidrag for å dekke opp for de årlige underskudd fra driften. De har også i bidratt til nødvendig investeringer i anleggene, og til støtte for akkvisisjon av og gjennomføring av arrangementer.

Kommunene har organisert sine anlegg som kommunalt eide aksjeselskaper. Dette for å skape en ønsket uavhengighet av den løpende kommunale drift og forvaltning. Kommunene har løpende diskutert hvilke deler av dette ansvaret som skal være AS-organisert, og hva som bør tilhøre den ordinære kommunale forvaltning av idretts- og kulturanlegg. Og på dette området har de nå har valgt litt ulike løsninger.

Alpinanleggene representerer unntaket fra det offentlige eierskapet. I samsvar med politiske målsettinger er disse nå eid av *private interessenter*. I en tiårs periode var alpinanleggene i stor grad avhengig av støtte fra lokale/nasjonale bankinteresser for å holde virksomheten gående. I dag eies alpinanleggene av konsortiet Alpinco AS, og drives på kommersielle vilkår. Arenakommunene bidrar til realiseringen av nasjonalanleggsavtalene og noen andre interessenter til ulike typer arrangement. Alpinanleggene er avhengig av og har vært fødselshjelpere for de nye reiselivsdestinasjonene som har utviklet seg i Hafjell og Kvitfjell.

Idrettens organisasjoner er den viktigste brukeren av anleggene. De bidrar gjennom å arbeide for å trekke arrangementer til arenaene, formidler inntekter fra TV-rettigheter mv., og ikke minst til mobiliseringen av frivillige som er en betingelse for mye av aktiviteten i anleggene.

Regional utvikling og reiseliv

Regional næringsutvikling i bred forstand var en viktig målsetting med OL-satsingen. Strategien med å utvikle en komplett vintersportsdestinasjon rundt Lillehammer var en viktig

del av reiselivssatsingen. Fylkeskommunene fikk en nøkkelrolle i å organisere ulike interesser knyttet til dette, og til å fremme arrangementsregionen. Selskapet for å realisere dette, Olympia Utvikling Trollpark AS, forvaltet også det regionale etterbruksfondet. Etter at fondet var brukt opp tidlig på 2000-tallet ble dette selskapet avviklet, og arbeidet overtatt av fylkeskommunene, sammen med flere regionale reiselivs- og utviklingsselskaper.

De store forventningene en hadde til en sterk vekst i vinterturisme som grunnlag for økning i hotellovernattinger er ikke blitt innfridd. Dette markedet nådde sin topp rundt 1996 og har senere stagnert og gått tilbake, slik at det ikke ble den vekstimpuls som var forventet. Dette har sammenheng med en større transformasjon av reiselivsnæringen der mye av etterspørselen har flyttet seg fra hotellovernattinger til fritidshus i fjellet for det norske markedet. Her har OL-utbyggingen hatt direkte og indirekte virkninger for utviklingen av de nye destinasjonene i Hafjell og Kvitfjell – og indirekte også for Sjusjøen. Dette skiftet fra hotellferier til ferier i egne fritidshus eller appartementer har skjedd uavhengig av OL-tiltaket, men OL-investeringene har bidratt til at regionen har fått en større andel av dette voksende markedet enn den ellers ville fått.

Kunnskapsbehov framover

Dette forprosjekt og denne kartleggingen gir et bilde av noen hovedtrekk ved utviklingen etter OL. Mange spørsmål krever fortsatt mer omfattende forskning. Kartleggingen bør gi bakgrunn for å gå videre på en del av spørsmålene. Av særlig interesse når det gjelder etterbrukssituasjonen etter OL nevner vi:

Betingelsene for bærekraftige arrangement. Lillehammer-OL 1994 er kjent for å ha satt miljø og bærekraft på dagsordenen. Ungdoms-OL fulgte opp med et større søkelys på sosial bærekraft. Hva skal til for at framtidige arrangementer blir bærekraftige, økonomisk for arrangørselskaper og vertskommuner, sosialt ved å inkludere større deler av befolkningen, og miljømessig slik at de har lavest mulig klimaavtrykk? Hvilke strategier bør regionen satse på for å bli en arrangør-region som både tjener penger, skaper entusiasme på og rundt arenaene, har forankring i befolkningens ønsker og der aktørene samarbeider slik at de ikke konkurrerer hverandre? Dette representerer viktige forskningsoppgaver.

Reiseliv og regional utvikling. Regionen er blant de viktigste reiselivsområder i landet. Det vil være interessant med nærmere studier av andre områder av næringen enn hotellovernattinger i

vinterperioden. Hvilke av disse har vist vekst evt. stagnasjon i OL-området etter 1994? Det er udiskutabelt og vel dokumentert at det har vært en voldsom vekst i utbygging av fritidshus av høy standard i fjellområdene, og ikke minst i gamle og nye destinasjoner i OL-regionen. Men det gjenstår fortsatt et kunnskapsbehov knyttet til innholdet i denne veksten, hvilken regional verdiskaping skjer i utbyggingsprosessen – og ikke minst i lokale serviceleveranser til de nye innbyggerne. Veksten har også naturlandskaps- og miljømessige konsekvenser, og forskning på hvordan en skal legge til rette for en bærekraftig utvikling på dette området er høyaktuelt.

Arrangementsstrategier og nasjonal offentlig politikk. Denne kartleggingen dokumenterer at det brukes store offentlige ressurser på å holde ved like og videreutvikle anleggene som ble bygget til OL-94. En policy-analyse som kritisk gjennomgår lokale og regionale strategier så vel som offentlig politikk knyttet til akquisisjon for og gjennomføring av store idrettsarrangementer synes høyaktuell. Den bør legges anvendt an, der både forskere, representanter for lokale og regionale interesser deltar sammen med idretten og sentrale premissleverandører for idrettspolitikken på nasjonalt nivå. Formålet må å være å undersøke mulighetene for å komme fram til best mulig arbeidsdeling mellom arenaeiere og ulike idretters interesse for store arrangementer. Og ikke minst: hva som er den samfunnsmessige mest fornuftige ressursanvendelse og de beste strategier å satse på for Norge som vinteridrettsnasjon.

Litteratur

- Arnesen, Tor og Håvard Teigen. *Fritidsbolig som vekstimpuls* (ØF skriftserien 21/2019).
- Hanstad, Dag Vidar og Jon Helge Lesjø (red.). *Ungdoms-OL på Lillehammer. Barneskirenn eller olympisk innovasjon?* Oslo 2017: Akilles forlag.
- Haugerud, Kjell. *Arven fra Lillehammer-OL*. Lillehammer kommune, 2015.
- Holmengen, Hans og Kleiven, Jo. Bilder av destinasjonen Lillehammer. Endringer i perioden 2008-2012. I Arnesen, Tor, Merethe Lerfald og Eivind Merok (red.) *Innovasjon i fragmenterte næringer*. s.126-150. Vallset 2016: Oplandske bokforlag.
- Kulturdepartementet. Krav og retningslinjer for etablering av Nasjonalanlegg. Oslo 15.01.97.
- Lesjø, Jon Helge. OL-saken. *En prosess-sosiologisk studie av planlegging, politikk og organisering*. Lillehammer 2003: Høgskolen i Lillehammer, Forskningsrapport nr. 100.
- LOOC AS. *Offisiell rapport fra De XVII Olympiske vinterleker Lillehammer 1994*. Bind II og III. Lillehammer 1995.
- Meld. St. 26 (2011-2012) *Den norske idrettsmodellen*. Kulturdepartementet.
- Menon Business Economics *Verdiskapingsanalyse av reiselivsnæringen i Norge – Utvikling og fremtidspotensial* Oslo: 2014.
- Mehmetoglu, Mehmet. *Vinterturister – 2011 i Lillehammerregionen*. Lillehammer 2012: Høgskolen i Lillehammer.
- Møller, Arvid. *Kvitfjell – og ordfører Anders A. Fretheim*. Lillehammer: Thorsrud, Lokalhistorisk forlag, 2013.
- Olsen, Stein B. *Historien om Hafjell*. Hafjell Alpinsenter, 2005.
- Preuss, Holger (2007). The Conceptualisation and Measurement of Mega Sport Event Legacies. *Journal of Sport & Tourism*, 12 (3-4), pp. 207-227.
- Preuss, Holger (2019). Event Legacy Framework and measurement. *International Journal of Sport Policy and Politics*, 11 (1), pp. 101-118.
- Spilling, Olav R. *Gir OL utvikling? Utviklingstendenser, organisering og strategier*. Lillehammer 1993: Østlandsforskning (Rapport 6/93).
- Spilling Olav R. og Peter Vonlanthen. *OL – 94 og reiseliv. Utviklingstendenser og utfordringer*. Lillehammer 1992: Østlandsforskning (Rapport 14/92).
- St.meld. nr. 29 (1988-89). Politikk for regional utvikling.
- St.prp. nr. 1 (1994-95). For budsjetterminen 1995. Kulturdepartementet. De olympiske vinterleker 1994.
- Teigen, Håvard, Terje Onshus og Hans Holmengen. «*Dersom Olympiaparken ikke fanst*». Høgskolen i Lillehammer 2007 (rapport).
- Vikøren, Magne (red.). *Lillehammer 2016. Youth Olympic Games*. Lillehammer 2016: Lillehammer Youth Olympic Games Organising Committee.

For organisasjonsdokumenter og internett-referanser vises det til fotnotene.